

FRANSA MERKEZ BANKASI'NIN BATI VE ORTA AFRİKA'DAKİ ROLÜ: BAĞIMLILIK KURAMI TEMELLİ BİR İNCELEME

Bilal Alper Torun^{1*}; Sercan Yavan²

^{1*}Sorumlu Yazar, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Türkiye, alper.torun@adu.edu.tr; **ORCID:** 0000-0002-8395-9211

² Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Türkiye, sercan.yavan@adu.edu.tr; **ORCID:** 0000-0002-9873-5931

Özet: Bu çalışma, Fransa Merkez Bankası'nın (Banque de France) Batı ve Orta Afrika ülkelerinde oluşturduğu parasal düzenlemelerin, bağımlılık kuramı çerçevesinde nasıl bir finansal ve mali bağımlılık ilişkisi ürettiğini analiz etmeyi amaçlamaktadır. Çalışmanın temel motivasyonu, sömürgecilik sonrası dönemde resmi bağımsızlıklarını kazanan Afrika ülkelerinin, para politikaları ve finansal yönetim mekanizmaları aracılığıyla yeni-sömürgeci bağımlılık ilişkileri içinde kalmaya devam edip etmediklerini ortaya koymaktır. Çalışma, nitel ve disiplinlerarası bir analitik çerçeve benimseyerek tarihsel analiz, eleştirel Uluslararası Politik İktisat yaklaşımı ve bağımlılık kuramını birlikte kullanmaktadır. Yöntemsel olarak, Fransa'nın sömürgecilik döneminden günümüze uzanan parasal ve kurumsal düzenlemeleri tarihsel süreklilikler çerçevesinde incelenmiş; özellikle CFA frangı sistemi, finansal bağımlılık ve mali egemenlik kavramları bağlamında değerlendirilmiştir. Çalışmanın bulguları, CFA frangı aracılığıyla sürdürülen parasal yapının, Batı ve Orta Afrika ülkelerinin para politikası özerkliğini sınırladığını, dış finansman bağımlılığını derinleştirdiğini ve ekonomik entegrasyon süreçlerini merkez ülke lehine şekillendirdiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca bu parasal düzenin yalnızca ekonomik göstergeler üzerinde değil, politik karar alma mekanizmaları ve kalkınma stratejileri üzerinde de belirleyici etkiler yarattığı tespit edilmiştir. Bu yönüyle çalışma, finansal bağımlılığın güncel parasal mekanizmalar aracılığıyla nasıl yeniden üretildiğini göstererek, bağımlılık kuramının çağdaş finansal ilişkiler bağlamında yeniden değerlendirilmesine katkı sunmaktadır. Aynı zamanda, Afrika ülkelerinin parasal egemenlik arayışları ve bölgesel ekonomik bütünleşme politikalarına ilişkin eleştirel politika çıkarımları geliştirmeyi hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Mali Bağımlılık, Uluslararası Politik İktisat, Finansal Bağımlılık, Fransa Merkez Bankası, Batı ve Orta Afrika

JEL Kodu: H87, H77, F54, F63, P16

THE ROLE OF THE BANK OF FRANCE IN WEST AND CENTRAL AFRICA: A DEPENDENCY THEORY-BASED ANALYSIS

Abstract: This study aims to analyze how the monetary arrangements established by the French Central Bank (Banque de France) in West and Central African countries have generated relations of financial and fiscal dependency within the framework of dependency theory. The main motivation of the study is to examine whether African countries that formally gained political independence in the post-colonial period have continued to remain embedded in neo-colonial dependency relations through monetary policies and mechanisms of financial governance. Adopting a qualitative and interdisciplinary analytical framework, the study combines historical analysis, a critical International Political Economy perspective, and dependency theory. Methodologically, France's monetary and institutional arrangements from the colonial era to the present are examined through the lens of historical continuities, with particular emphasis on the CFA franc system in relation to financial dependency and fiscal sovereignty. The findings indicate that the monetary structure sustained through the CFA franc significantly constrains the monetary policy autonomy of West and Central African countries, deepens their dependence on external financing, and shapes regional economic integration processes in favor of the core country. Moreover, the study reveals that this monetary arrangement exerts substantial influence not only on economic indicators but also on political decision-making mechanisms and development strategies. In this respect, the study contributes to the contemporary reassessment of dependency theory by demonstrating how financial dependency is reproduced through modern monetary mechanisms. At the same time, it seeks to develop critical policy implications concerning African countries' pursuit of monetary sovereignty and regional economic integration strategies.

Keywords: Fiscal Dependency, International Political Economy, Financial Dependency, Bank of France, West and Central Africa

JEL Code: H87, H77, F54, F63, P16

Licence: This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License

Giriş

Sömürge sonrası ülkelerin ekonomik, politik ve sosyal yapılarının şekillenmesinde sömürge mirası önemli bir rol oynamıştır. Afrika’da 16. yüzyıldan itibaren köle ticareti ile başlayan sömürgecilik faaliyetleri zamanla çeşitlenmiş, sömürge ülkelerinin yer altı ve yer üstü kaynaklarının tamamının yağmalanmasına dayanan bir sürece evrilmiştir (Rodney, 2011). Avrupa imparatorluklarının sömürge elde etme mücadelelerinin bir sonucu olarak çıkan Birinci Dünya Savaşı sonrası kurulan kırılğan barış çok uzun sürmemiş ve yeni bir dünya savaşını doğurmuştur (Carr, 2016). Bu savaşta birbirlerini tüketen sömürgeci güçler, yüzyıllardır kontrol ettikleri sömürge topraklarından çıkarken yeni tür bir sömürgecilik yaratacak mekanizmalar kurmayı ihmal etmemişlerdir (Kitchen, 2014). Fransa’nın Batı ve Orta Afrika’daki eski sömürgeleri arasında Fransa Merkez Bankası (Banque de France) aracılığıyla kurduğu parasal sistem bunun en açık örneklerinden birini sunmaktadır. Dekolonizasyon süreci ile söz konusu ülkeler bağımsızlıklarını resmi olarak kazansalar da Fransa’nın kurduğu finansal yapı yeni tür bir bağımlılık ilişkisinin doğmasına neden olmuştur (Pigeaud ve Sylla, 2020). Bu çalışma Fransa Merkez Bankası’nın yarattığı ve CFA (Communauté Financière Africaine-Afrika Finans Topluluğu) frangı olarak adlandırılan para bölgesi aracılığıyla eski sömürgeler üzerinde kurduğu finansal bağımlılığı bağımlılık kuramı çerçevesinde incelemektedir. Bu konunun seçilme gerekçesi, Fransa’nın sömürgecilik sonrası dönemde Batı ve Orta Afrika’da oluşturduğu parasal düzenin, ekonomik işlevlerinin ötesinde politik bir araç olarak da kullanılması ve bu yönüyle yeni-sömürgecilik tartışmalarını somut bir örnek üzerinden analiz etmeye elverişli bir çerçeve sunmasıdır. Böylece çalışma, hem bağımlılık kuramının çağdaş yansımalarını tartışarak kuramsal literatüre katkı sağlamayı hem de CFA bölgesindeki parasal bağımlılık yapılarının güncel siyasal ekonomiye etkilerini görünür kılmayı hedeflemektedir. Bu çerçevede çalışmanın temel araştırma sorusu şu şekilde formüle edilmektedir: Fransa Merkez Bankası aracılığıyla sürdürülen CFA frangı sistemi, Batı ve Orta Afrika ülkelerinde parasal egemenlik ve finansal özerklik üzerinde nasıl bir yapısal bağımlılık ilişkisi üretmektedir? Bu ana soruya bağlı olarak çalışma, söz konusu parasal düzenlemenin tarihsel süreklilikler içerisinde nasıl kurumsallaştığını ve merkez-çevre ilişkileri bağlamında nasıl yeniden üretildiğini incelemektedir.

26 Aralık 1945’te piyasaya sürülen CFA frangı, 14 Afrika ülkesini Fransız Hazinesi ve Euro Bölgesi’ne bağlamaktadır. Başta Fransa yönetimi olmak üzere modernleşmeci kuramcılar tarafından parasal istikrar ve düşük enflasyon sağladığı gerekçesiyle savunulsa da Afrika devletlerinin mali ve parasal egemenliğini kısıtlayan bir yeni-sömürgeci kontrol aracı olmakla eleştirilmektedir (Kim, 2024). Fransa Merkez Bankası’nın bu ülkelerdeki döviz kuru politikalarını, rezerv gereksinimlerini ve parasal yönetişimi belirlemedeki rolü bağımlılık kuramının öne sürdüğü şekilde bir merkez-çevre ilişkisini akla getirmektedir. Bu bağlamda bağımlılık kuramının temel varsayımlarından yola çıkan bu çalışma, CFA frangı bölgesindeki parasal yönetim yapısının, az gelişmişlik ve finansal bağımlılık koşullarını yeniden üretmeye hizmet ettiğini iddia etmektedir. Andre Gunder Frank, Samir Amin ve Theotonio Dos Santos gibi akademisyenlerin çalışmalarıyla şekillenen bağımlılık kuramı, küresel sistemle entegre olmanın kalkınmayı zorunlu olarak teşvik ettiği varsayımına meydan okumaktadır (Frank, 1967; Amin, 1974; Dos Santos, 1970). Bunun yerine sömürge geçmişine dayanan ticaret, finansa ve sermaye akışlarındaki yapısal dengesizliklerin, Küresel Güney pahasına Küresel Kuzey’e fayda sağlamaya devam ettiğini ileri sürmektedir.

Çalışma, tarihsel analiz, eleştirel Uluslararası Politik İktisat (UPI) ve bağımlılık kuramını birlikte kullanan nitel ve disiplinlerarası bir analitik çerçeve benimsemiştir. Bu çerçevenin temel dayanağı, finansal bağımlılık ilişkilerinin yalnızca ekonomik göstergelerle değil, tarihsel ve kurumsal bağlamıyla birlikte ele alınması gerekliliğidir. Tarihsel analiz yöntemi, sömürgecilik döneminden günümüze uzanan süreklilikleri izlemeyi mümkün kılarken; eleştirel

UPI yaklaşımı, Fransa-Afrika ilişkisinin devletler arası güç ilişkileri, iktidar yapıları ve çıkar dinamikleri çerçevesinde çözümlemesine olanak tanımaktadır. Bağımlılık kuramı ise merkez-çevre kavramsallaştırması aracılığıyla çevre ülkelerin, merkez ülkelerin çıkarlarına hizmet edecek şekilde sistemde konumlandırıldığını vurgulaması açısından son derece önemlidir. Çalışma özelinde odaklanılan finansal bağımlılık kavramı, Fransa ile Afrika ülkeleri arasındaki eşitsiz ilişkinin yalnızca teknik bir para birimi düzenlemesi değil aynı zamanda dekolonizasyon sonrası dönemde ekonomik bağımlılığın yeniden üretildiği kurumsal bir mekanizma olduğu gerçeğini açığa çıkarmaktadır. Bu üç yöntemin birlikte kullanılması, CFA frangı sistemini yalnızca teknik bir para politikası meselesi olarak değil, tarihsel-siyasal bir bağımlılık yapısı olarak değerlendirmeyi sağlamaktadır. Belirlenen bu metodolojik çerçeve doğrultusunda, analizde kullanılan veri ve belgeler hem tarihsel süreklilikleri hem de kurumsal dinamikleri görünür kılacak biçimde seçilmiştir. Bu çalışmada kullanılan teorik yaklaşım, pozitivist nedensellik varsayımına dayalı nicel bir test modeli yerine, eleştirel ve tarihsel-sosyolojik bir metodolojik zemine dayanmaktadır. Bağımlılık kuramı, yalnızca açıklayıcı bir teorik çerçeve olarak değil; aynı zamanda tarihsel süreklilikleri, kurumsal güç asimetrilerini ve yapısal eşitsizlikleri analiz etmeye imkân tanıyan eleştirel bir yöntemsel perspektif olarak kullanılmaktadır. Bu bağlamda çalışma, ontolojik olarak uluslararası ekonomik düzeni hiyerarşik ve yapısal bir güç ilişkileri alanı olarak kabul etmekte; epistemolojik olarak ise finansal düzenlemelerin teknik nötrlükten ziyade politik iktidar ilişkileri içinde şekillendiği varsayımına dayanmaktadır. Metodolojik tercih, tarihsel kurumsalcı analiz ile eleştirel Uluslararası Politik İktisat yaklaşımının birleştirilmesine dayanmaktadır. Tarihsel kurumsalcılık, sömürgecilik sonrası parasal yapıların sürekliliğini ve dönüşümünü izlemeye olanak sağlarken; eleştirel UPI yaklaşımı, para politikası ve finansal yönetimi teknik düzenlemelerden ziyade güç ve egemenlik ilişkilerinin bir uzantısı olarak değerlendirmektedir (Cox, 1981; Gill, 2003). Bu nedenle CFA frangı sistemi, salt bir para politikası düzenlemesi olarak değil, merkez-çevre ilişkilerinin kurumsallaşmış bir tezahürü olarak analiz edilmektedir.

Birincil kaynaklar arasında politika belgeleri, anlaşmalar, Fransa Merkez Bankası verileri yer almaktadır. Bunun yanında gerek Afrika liderlerinin gerekse de bölge dışı aktörlerin açıklamalarına yer verilmiştir. Bağımlılık kuramı, Afrika tarihi, Afrika politik ekonomisi üzerine akademik literatürden ikincil kaynaklar kullanılmıştır. Sömürgecilik döneminden günümüzdeki Fransa finansal müdahalesine Afrika'daki sürekliliği ve dönüşümü ortaya koyacak tarihsel-kurumsalcı bir yaklaşım benimsenmiştir.

Bu çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın kuramsal çerçevesi bağımlılık kuramına dayanmaktadır ve Fransa Merkez Bankası'nın Batı ve Orta Afrika ülkeleri üzerindeki yeni-sömürgeci rolü bu çerçeve içinde analiz edilmektedir. Kuramsal ve kavramsal çerçevenin ele alındığı birinci bölümde bağımlılık, az gelişmişlik, finansal küreselleşme ve finansal bağımlılık kavramları ele alınmaktadır. Burada Fransa ile eski sömürgeleri arasındaki güncel finansal ilişkilerin analiz edilebileceği kavramsal bir bakış açısı oluşturmak amacıyla bağımlılık kuramının varsayımları ve eleştirileri tartışılmaktadır. İkinci bölümde, Fransa'nın Batı ve Orta Afrika'daki sömürge tarihi ele alınmakta ve dekolonizasyon ile ortaya çıkan sömürgecilik sonrası dönemin gelişmeleri incelenmektedir. Son bölümde ise bağımsızlık sonrası parasal düzenlemelere özellikle de CFA frangının evrimine ve varlığını sürdürmesindeki etkenlere değinilmektedir. Bölgede Fransa Merkez Bankası'nın bir yeni-sömürgeci mekanizma olarak etkisi eleştirel bir perspektiften analiz edilmektedir. Bu çerçevede çalışma, bağımlılık kuramını yalnızca açıklayıcı bir kuramsal referans olarak değil, aynı zamanda günümüz küresel finansal düzeninde egemenlik ve kalkınma tartışmalarını yeniden değerlendirmeye imkân tanıyan eleştirel bir araç olarak kullanılmaktadır. Bu yaklaşım, özellikle Afrika'daki finansal yönetim biçimlerinin dışsal bağımlılıklar yoluyla nasıl sürdürüldüğünü analiz ederek, gelişmekte olan ülkelerin mali özerklik arayışlarına ilişkin politika çıkarımları da sunmaktadır. Çalışma, Fransa

Merkez Bankası'nın para politikası üzerindeki etkisinin Afrika ülkelerinin mali egemenliğini nasıl kısıtladığına ışık tutarken hem ekonomik kalkınma teorileri literatürüne hem de post-sömürgecilik tartışmalarına teorik bir katkı sağlamayı hedeflemektedir. Elde edilen bulguların, Afrika ülkelerinin parasal egemenlik stratejilerinin ve bölgesel ekonomik bütünleşme politikalarının yeniden düşünülmesine katkı sağlayacağı öngörülmektedir.

Kavramsal ve Kuramsal Çerçeve: Bağımlılık Kuramı ve Finansal Bağımlılık

Fransa Merkez Bankası'nın Batı ve Orta Afrika'nın finansal dinamiklerini şekillendirmedeki rolünü anlamak için gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki eşitsiz ilişkileri ve bu ilişkiler sonucu oluşturulan yapısal bağımlılığı mercek altına alan bağımlılık kuramını kullanmak oldukça faydalı görülmektedir. Dolayısıyla bu bölümde öncelikli olarak bağımlılık kavramına giriş yapılacaktır, Bağımlılık Okulu'nun temel varsayımlarına yer verilecektir. Bağımlılık kavramının daha iyi anlaşılabilmesi için az gelişmişlik ve modernleşme kavramları incelenerek, çalışmanın örnek olayına uygun olarak finansal küreselleşme ve finansal bağımlılık kavramları ele alınacaktır.

Fransa Merkez Bankası, Afrika ekonomileri üzerindeki tarihsel ve süregelen etkisi sayesinde bu az gelişmişliğin sürdürülmesinde, para politikasını kontrol etmede ve Afrika devletlerinin Fransız çıkarlarına olan ekonomik bağımlılığının devam etmesini sağlamada kilit bir oyuncu olarak hareket etmektedir. Bu ilişki gelişmekte olan ülkelerin finansal bağımlılığını daha da kötüleştiren küreselleşme ve finansal küreselleşme olgusuyla da bağlantılıdır. Fransa Merkez Bankası'nın eski sömürgelerdeki finansal politikaları şekillendirmedeki rolü; küreselleşmenin ve finansal sistemlerin bağımlılığı nasıl sürdürebileceğini, Afrika ülkelerinin egemenliğini ve kalkınma potansiyelini sınırlayan eşitsiz bir küresel ekonomik düzenin nasıl yürütüleceğini örneklemektedir.

Bağımlılık Kavramı

Bağımlılık kavramı ilk olarak 1928'de Komünist Enternasyonel'in 6. Kongresi'nde Ekvadorlu Ricardo Paredes'in yaptığı konuşmada gündeme gelmiştir. Bu konuşmada Paredes; bağımlı, yarı-sömürge ve sömürge terimlerini kullanmıştır. Yine 1928'de Marksist tarihçi Werner Sombart bağımlı kelimesini, kapitalist devletlerin ekonomik uydu konumundaki bölgeleri tanımlamak için kullanmıştır (Love, 1990: 144-145). Thetonio Dos Santos, bağımlılık kavramı ile belli ülke ekonomilerinin tabi oldukları başka ekonomilerin gelişme ve genişlemelerine koşullu olarak gelişim göstermelerini kastettiğini belirtmektedir. Dos Santos'a göre üç tür bağımlılık bulunmaktadır: Birincisi; özünde ticaret ve mal ihracatına dayanan, ticari ve mali sermayenin sömürgeci devletle iş birliği içerisinde olduğu 'sömürgeci bağımlılık', ikincisi 19. yüzyılın sonlarında ortaya çıkan, temel özelliği metropollerdeki büyük sermayenin egemenliği ve bu egemenliğin hammadde ve tarımsal alanlara yapılan dış yatırımlar yoluyla genişlemesi olan 'mali-sınai bağımlılık' ve sonuncusu ise az gelişmiş ülkelerin pazarlarına iştirilmiş sanayilere yatırım yapma eğilimindeki çokuluslu şirketlere dayanan 'teknolojik-sınai bağımlılık' (Dos Santos, 1975: 39-40).

Bağımlılık analizinin, Birleşmiş Milletler (BM) desteğinde 1948'de kurulan Latin Amerika Ekonomik Komisyonu (Economic Commission of Latin America - ECLA) ile ilişkili iki ekonomik düşünce geleneği olan Marksizm ve Latin Amerika yapısalcılığından beslendiği düşünülmektedir (Love, 1990: 143). Bağımlılık kavramının gelişiminde İkinci Dünya Savaşı'nın bittiği ve başta İngiltere olmak üzere 19. yüzyılın sömürgeci devletlerinin sömürgelerinden çekilmeye başladığı 1940'ların sonu önemli bir dönemi ifade etmektedir. Bu dönemde ECLA Başkanı Arjantinli Raul Prebisch'in öncülüğünde bir grup iktisatçı bağımlılık kavramı bağlamında Latin Amerika ülkelerinin gelişmiş ülkelerle olan ilişkilerini mercek altına almıştır. Bağımlılık kavramı üzerinden okunan dünya ekonomisi, aslında yeni bir sömürü

düzenine de işaret eden merkez-çevre anlayışı üzerinden çözümlenmeye çalışılmıştır (Wallerstein, 1974: 2). Bunun yanında 1964'te gelişmekte olan ülkelerin dünya ticaretine katılımını artırmak ve kalkınmalarına katkı sunmak için kurulan Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (United Nations Conference on Trade and Development - UNCTAD) bağımlılık kuramcıları için önemli bir platform olmuştur. ECLA ve UNCTAD çerçevesinde bir araya gelen ve çoğunluğu Latin Amerikalı ya da Üçüncü Dünya'dan olan akademisyenlerin temel ilgisi kendi coğrafyalarında kapitalist modernleşme kuramlarının neden başarısız olduğu ve Batı'daki sonuçları vermediği olmuştur (Viotti ve Kauppi, 2010: 193). Merkez-çevre ilişkisinde dikkat edilmesi gereken bir diğer unsur ise Johan Galtung'un da isabetli bir şekilde işaret ettiği gibi merkezin merkezi ile çevrenin merkezi arasındaki çıkar uyumudur. Yani merkez ulustaki merkezin, çevre ulusta iyi seçilmiş destekçileri vardır. Bunlar çevre ulustaki seçkinler olarak tanımlanmakta, çevrenin çevresinin merkez ulusun yararına sömürülmesinde iş birlikçi rolü oynamaktadırlar (Galtung, 2004: 30). Bu durum çalışmanın örnek olayı olarak seçilen Batı ve Orta Afrika'daki finansal bağımlılık özelinde önemli yapısal sonuçlar doğurmaktadır. Bunlara ilerleyen bölümlerde değinilecektir.

Bağımlılık kavramı özünde eşitsiz bir ilişkiyi barındırmakta, bu ilişki biçimi taraflardan birinin diğerine olan bağımlılığı üzerinden sürekli yeniden üretilmektedir. Bağımlılık kuramcılarına göre bağımlılığı yaratan yalnızca çevre ülkelerdeki kötü yönetim değildir. Aksine bağımlılık, merkez-çevre arasındaki ticaret ilişkileri, yabancı yatırımlar ve sermaye akışı yoluyla yaratılan eşitsizliğin ve bu eşitsizliği her fırsatta yeniden üreten küresel bir sistemin sonucudur. Gelişmekte olan ülkelerin uluslararası sistemde karşı karşıya kaldığı dezavantaj genellikle merkez ülkelerin lehine işleyen ticaret hadlerinden kaynaklanmakta, çevreden merkeze sürekli bir servet akışına neden olmaktadır. Bir diğer deyişle merkez ülkelerin kalkınması için yürütülen faaliyetler çevre ülkelerin az gelişmişliğinin doğrudan nedenidir. Bu eşitsiz ilişkide bağımlı olan taraf az gelişmiş ya da gelişmemiş olarak tanımlanırken, bağımlılık ilişkisi üzerinden ekonomik ve siyasi çıkar sağlayan taraf gelişmiş, sanayileşmiş, modern gibi kavramlarla ilişkilendirilmektedir. Dolayısıyla bağımlılık kavramı üzerinden yapılacak bir analizde anlaşılması gereken elzem kavramlardan biri 'az gelişmişlik' olmalıdır.

Az Gelişmişlik Kavramı

Az gelişmişlik kavramı, üzerinde tam bir uzlaşmanın bulunmadığı, tarihsel ve göreceli bir içerik taşıyan çok boyutlu bir olgudur. Dünya Bankası ve Birleşmiş Milletler tarafından uzun süre kişi başına düşen Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) temel bir ölçüt olarak kullanılmış; ancak bu göstergenin gelir dağılımı, toplumsal refah ve kurumsal kapasite gibi unsurları yansıtmadaki yetersizliği zamanla kabul edilmiştir. Bu nedenle okur-yazarlık oranı, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişim, yaşam süresi gibi sosyal göstergeler gelişmişlik değerlendirmelerine dâhil edilmiştir (Todaro ve Smith, 2020: 46-51). Amartya Sen'in de vurguladığı üzere, eğitim düzeyi yalnızca bireysel refah açısından değil, toplumsal verimlilik ve kurumsal yetenekler bakımından da belirleyici bir faktördür (Sen, 1999: 39). Bunun yanı sıra altyapı eksiklikleri, kayıt dışı istihdam ve toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri gibi yapısal sorunlar da az gelişmişliğin derinleşmesinde önemli rol oynamaktadır (Sachs, 2005).

Az gelişmişlik; düşük gelir düzeyi, yavaş büyüme, bölgesel dengesizlikler, yüksek işsizlik, dışa bağımlılık, hammadde ve işlenmemiş tarım ürünlerine dayalı üretim yapısı ile siyasal ve kültürel marjinalite gibi özelliklerle kendini göstermektedir. Buna yetersiz beslenme, hastalıklar ve düşük okur-yazarlık oranı gibi sosyal göstergeler de eşlik etmektedir (Canpolat, 2004: 22). Bu çok boyutlu görünüm, az gelişmişliğin yalnızca ekonomik büyüme ile aşılabilecek geçici bir sorun değil, tarihsel ve yapısal bir kalkınma sorunsalı olduğunu ortaya koymaktadır.

Az gelişmişliğin nedenlerine ilişkin tartışmalar temelde iki farklı yaklaşım etrafında şekillenmektedir. Modernleşme kuramları, az gelişmişliği ülkelerin iç dinamiklerine ve gelişmenin erken bir aşamasında bulunmalarına bağlamakta; Batı'nın izlediği kalkınma yolunun izlenmesi hâlinde bu sorunun aşılabileceğini savunmaktadır. Bu yaklaşımın en bilinen örneklerinden biri olan Rostow, ekonomik gelişmeyi geleneksel toplumdan kitle tüketimi aşamasına uzanan beş evreli bir süreç olarak ele almıştır (Rostow, 1959: 1-8).

Buna karşılık Bağımlılık Okulu ve Latin Amerika yapısalcıları, az gelişmişliği kapitalist dünya ekonomisinin merkez-çevre ilişkileri içinde üretilen yapısal bir sonuç olarak değerlendirmektedir. Bu yaklaşıma göre az gelişmişlik, çevre ülkelerin içsel yetersizliklerinden değil; uluslararası ticaret, sermaye hareketleri ve kurumsal düzenlemeler aracılığıyla merkezin çıkarlarına göre işleyen küresel sistemden kaynaklanmaktadır. Raul Prebisch (1963), karşılaştırmalı üstünlükler kuramının aksine, uluslararası ticaretin sanayileşmiş ülkeler lehine işlediğini ve çevre ülkelerin sürekli olarak aleyhine sonuçlar doğurduğunu ortaya koymuştur. Dolayısıyla az gelişmişlik, tarihsel olarak yeniden üretilen bir bağımlılık ilişkisi içinde ele alınmalı; özellikle finansal ve parasal mekanizmaların bu süreci nasıl derinleştirdiği analiz edilmelidir.

Finansal Küreselleşme ve Finansal Bağımlılık

Küreselleşme, bağımlılık yaklaşımının ele aldığı küresel eşitsizliği derinleştiren önemli bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Raymond Williams, belirli bir tarihsel dönemde ortaya çıkan kelime dağarcığı ve anlamlar bütünü için adeta bir katalizör görevi gören bazı 'anahtar kelimeler' olduğunu öne sürmektedir (Williams, 2015). Steger'e göre küreselleşme 21. yüzyılın başında bu görevi görece kadar önemli bir anahtar kelimedir (Steger, 2024: 5). Ulus-devletin tarihsel işlevini sona erdiren bir bütünleşme süreci olarak ifade edilen küreselleşme (Savran, 2008: 22), dünya sistemleri kuramcılarınca Avrupa'nın feodalizmden kapitalizme geçtiği 16. yüzyıla kadar dayandırılmaktadır (Viotti ve Kauppi, 2010: 201).

20. yüzyıla damgasını vuran bir kavram olarak küreselleşme, önemli bir dönüşüm sürecine işaret etmektedir. Ekonomiden, siyasete, kültürden sosyal yapıya ve gündelik yaşama kadar geniş bir yelpazede gözlemlenmesi mümkün olan bu dönüşüm küresel anlamda eşitsizliği beslemiş, Kuzey-Güney ilişkilerindeki adaletsizliği derinleştirmiş ve yeni sömürü düzeninin oluşmasında önemli bir rol oynamıştır. Küreselleşme sıklıkla, batılılaşma, uluslararasılaşma, evrenselleşme, liberalleşme kavramlarına işaret edecek şekilde kullanılmaktadır. Bazen de ülkesel sınırların anlamını yitirmesine, ülkesel egemenlik kavramını aşınmasına atıfla ülkesizleşme (deteritorialization) ile ilişkilendirilmektedir (Ghender, 2016: 173). Bu bağlamda zaman ve mekân kavramlarının eski önemini yitirdiği günümüz dünyasında küreselleşmeyi, kapitalizmin tüm dünyaya yayılma süreci olarak okumak hiç de yanlış olmayacaktır. Yalnızca ekonomik bir yayılma süreciyle sınırlı olmamakla birlikte küreselleşmenin temelinde ekonomi ve ticaretin zaman ve mekân kavramından bağımsız gelişimi yer almaktadır. Zira Soğuk Savaş'ın sonuna doğru merkez ülkelerde yer alan akademisyenler, gazeteciler ve entelektüeller de küreselleşme kavramını ticaretin serbestleştirilmesi ve piyasaların dünya çapında bütünleştirilmesiyle ilişkilendirmişlerdir (Steger, 2024: 23).

Ekonomik küreselleşmenin en önemli saç ayaklarından birini ise finansal küreselleşme oluşturmaktadır. Bu çalışmanın temel argümanlarından biri olan Fransa Merkez Bankası'nın Batı ve Orta Afrika'da oluşturduğu finansal bağımlılık ilişkisi, finansal küreselleşme süreci ile mümkün olmuştur. Finansal küreselleşme, sınır ötesi finansal akışlar yoluyla artan küresel bağlantılara atıfta bulunan bir bütünsel kavramdır. Finansal küreselleşmenin oluşması için öncelikli olarak gerekli olan finansal entegrasyondur. Finansal entegrasyon dünya çapında ekonomilerin birbirine olan artan bağımlılığını ve ulusal finansal piyasaların uluslararası piyasaya eklenmesini ifade etmektedir (Prasad vd., 2007: 460). Bu entegrasyon, genellikle

hükümetlerin yerel finansal sektörü ve sermaye hesabını serbestleştirmesini gerektirir. Entegrasyon serbestleşmiş ekonomilerde, yerel borçlular ve alacaklıların uluslararası piyasalarda aktif bir şekilde yer alması ve uluslararası finansal aracılarının yaygın olarak kullanılması ile ülkeler arası sermaye hareketlerinde bir artış yaşandığında gerçekleşir (Schmukler, 2003: 1).

Küreselleşmenin doğal bir sonucu olan bilgi ve iletişim teknolojilerindeki hızlı gelişmeler finansal küreselleşme için de elverişli bir ortam sağlamıştır. Finansal işlemlerin hızlanması, elektronik ticaret platformları, sermayenin serbest dolaşımının önündeki engellerin kalkması ve küresel iletişim ağlarının genişlemesi bu süreci hazırlamıştır. Ayrıca dünya genelinde serbestleşen finansal piyasalar, yabancı yatırımlarına artan ilgi ve bu yatırımlara yönelik engellerin ortadan kaldırılması bu sürece eşlik etmiştir. Böylece çok uluslu şirketlerin faaliyet alanları genişlemiş, küresel tedarik zinciri gelişmiş, uluslararası kredi gibi sınır ötesi finansal hizmetlere erişim kolaylaşmıştır. Finansal küreselleşme ile gelişmekte olan ülkelerin finansal piyasaları, uluslararası finansal piyasalara entegre olarak daha stabil, eksiksiz ve iyi işleyen bir yapıya kavuşmuştur. Ross Levine'a göre bu yönüyle finansal küreselleşme, daha fazla kredi imkânı ve doğrudan yabancı yatırım bulan bu ülkeler için ekonomik büyümeyi teşvik edici bir rol oynamaktadır (Levine, 2001: 689). Dünya Bankası kıdemli iktisatçısı Sergio Schmukler de bu fikri desteklemekte ve yeni ve daha fazla sermayenin ülkelerin tüketimi daha iyi dengelemelerine, piyasa disiplini artırılmalarına, finansal piyasalarını derinleştirmelerine ve nihai olarak daha iyi bir finansal altyapı kurmalarına olanak sağlayacağını öne sürmektedir (Schmukler, 2003: 2-3).

Finansal küreselleşme, gelişmekte olan ülkeler üzerinde ne yazık ki yalnızca olumlu etkiler göstermemektedir. Olumsuz etkileri iki kategoride ele almak mümkündür. İlki finansal küreselleşmenin içsel yapısından doğan, kapitalist ekonomik modele içkin finansal krizlerdir. Bu krizler genellikle ulusal finansal piyasanın uluslararası alana ilk açıldığında kısa vadede ortaya çıkan, şok etkisi gösteren ilk tepkilerdir. 1997 Asya krizi, 1998 Rusya krizi, 1999 Brezilya, 2000 Ekvador ve 2001 Türkiye ve Arjantin krizleri bu gruba alınabilir. Uygun finansal altyapı sağlanmadan başlatılan entegrasyon sürecinde gelen sermaye akımları ulusal finansal piyasaları altüst edebilir. 2008 finansal krizi, ABD'deki subprime mortgage piyasasının çöküşüyle tetiklenmiş olup, finansal deregülasyon, karmaşık finansal ürünler ve küresel dengesizlikler gibi faktörlerin etkisiyle derinleşmiştir. Düşük kredi notuna sahip bireylere verilen yüksek riskli mortgage kredileri, konut fiyatlarının hızla yükseldiği bir dönemde yaygınlaşmış, ancak konut balonunun patlamasıyla birçok borçlu kredilerini ödeyemez hale gelmiştir (Mian ve Sufi, 2009). Finansal deregülasyon, bankaların daha fazla risk almasına ve karmaşık finansal ürünler geliştirmesine olanak sağlamış (Chronopoulos vd., 2023: 2), mortgage destekli menkul kıymetler ve türev ürünler gibi karmaşık finansal ürünler, sistemdeki riskin artmasına neden olmuştur (Gorton, 2009). Gelişmekte olan ülkelerin döviz rezervlerini artırma eğilimi, ABD'nin düşük faiz oranlarıyla borçlanmasını teşvik etmiş ve bu durum riskli varlıklara yapılan yatırımları artırarak krizi tetiklemiştir. ABD'nin yüksek cari açığı ve gelişmekte olan ülkelerin bu açığı finanse etmesi, küresel finansal sistemde dengesizliklere yol açarak krizin uluslararası boyut kazanmasında etkili olmuştur (Obstfeld ve Rogoff, 2010: 150). Kriz, birçok büyük finans kuruluşunun iflas etmesine veya devlet tarafından kurtarılmasına yol açmış (Haufler, 2021: 1), ekonomik durgunluğa neden olmuş, işsizlik oranları artmış ve sosyal eşitsizlikler derinleşmiştir (Piketty, 2014). Kriz sonrasında birçok ülke, finansal düzenlemeleri sıkılaştırmış ve daha etkili denetim mekanizmaları oluşturmuştur (Fratzscher vd., 2016: 114). Vergi politikaları açısından bir diğer örnek, az gelişmiş ülkelerde gözlemlenen durumlardır. Bu ülkelerde, ekonomik ilişkilerin yoğunluğundan bağımsız olarak, devletlerin askerî ve siyasi güçlerini artırma isteği bağımlılığı tetiklemektedir (Simionov ve Pascariu, 2017: 121). Söz konusu eğilim, makroekonomik darboğazlar ve yapısal kırılğanlıklarla birleştiğinde; zayıf ve

yetersiz mali kurumların da etkisiyle, vergi gelirlerinin tahsilatında düşük performansa yol açmaktadır. Bunun yanı sıra, ekonomik faaliyetlerdeki çeşitliliğin düşük düzeyde kalması ve denetim kapasitesinin sınırlı olması, az gelişmiş ülkelerin gelir ve kurumlar vergilerinden elde ettikleri net geliri artırmalarını kısıtlamaktadır. Ayrıca ekonomik faaliyet düzeyi veya Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) ile pozitif korelasyon nedeniyle, mal ve hizmet vergileri ile gelir vergilerinden elde edilen net gelir, bu ekonomilerin zayıf büyüme potansiyeliyle sınırlıdır (UN Trade and Development, 2019: 101).

Ancak uluslararası krizlerin sonuçları yalnızca finansal bağımlılıkla sınırlı kalmamakta, aynı zamanda siyasal bağımlılıkları da beraberinde getirebilmektedir. Dışsal şoklara maruz kalan ülkeler, kriz yönetimi ve ekonomik istikrarı sağlama amacıyla uluslararası kuruluşlar veya diğer ülkelere siyasal tavizler vermek zorunda kalabilmektedirler. Bu tavizler ulusal politikaların belirlenmesinde dış aktörlerin etkisini artırarak ülkelerin egemenlik alanlarını daraltmaktadır (Musthaq, 2021). Bu tür politikalar, genellikle siyasal istikrar ile halkın refahını olumsuz etkilemekte ve sosyal huzursuzluğa yol açmaktadır (Funke vd., 2016). Ayrıca kriz yaşayan ülkeler, uluslararası alanda siyasal destek arayışına girmekte ve bu durum dış politika tercihlerinde bağımlılığa neden olmaktadır. Ülkeler, kendilerine finansal yardım sağlayan veya siyasal destek veren aktörlerin çıkarlarına uygun politikalar izlemek zorunda kaldıklarından (Mosley, 2003: 2) uzun vadeli stratejik hedeflerinden sapabilmekte ve ulusal çıkarlarını göz ardı edebilmektedirler. Dolayısıyla uluslararası krizlerin hem finansal hem de siyasal boyutlarının dikkate alınması, krizlerin etkili bir şekilde yönetilmesi, uzun vadeli istikrarın sağlanması ve ülkelerin egemenlik haklarının korunması açısından büyük önem taşımaktadır.

Finansal küreselleşmenin olumsuz etkilerinde ele alınacak olan ikinci kategori ise bu çalışmanın kuramsal çerçevesi ile de ilgili şekilde, ulusal-uluslararası piyasalar arasındaki bağımlılık ilişkisinin niteliği hakkındadır. Zira finansal küreselleşme özellikle devlet-inşasının görece geç dönemlerde gerçekleştiği ya da tam olarak gerçekleşemediği çevre ülkelerde yukarıda da ifade edildiği gibi bir finansal bağımlılık yaratmaktadır. Bu bağımlılık çevre ülkelerin dış finansal kurumlara, rezerv para birimlerine ve merkez ülkelere olan yapısal bağımlılıkları üzerinden şekillenen bir egemenlik kaybı ve kırılabilirlik durumu olarak tanımlanabilir. Modernleşme kuramlarının ‘iyimser’ beklentilerinin aksine finansal küreselleşme çerçevesinde ulusal finansal piyasaların uluslararası piyasalara entegrasyonu ilkinin aleyhine olacak şekilde bir bağımlılık sürecini ifade etmektedir. Ngaire Woods’un çok isabetli bir şekilde işaret ettiği gibi finansal küreselleşme, eski eşitsizlikleri pekiştirirken aynı zamanda eski eşitsiz düzenin etkili bir şekilde başa çıkamayacağı yeni zorluklar ve krizler yaratmaktadır (2022: 23). Bu noktada finansal küreselleşme, sömürgeciliğin yeniden vücut bulduğu eşitsiz ilişkiler sürecinin finans ayağını oluşturmakta, finansal bir bağımlılık yaratmaktadır. Harvey’e göre, “kapitalist emperyalizm,” devlet ve imparatorluk siyaseti ile sermaye birikim süreçlerinin çelişkili bir birleşiminden oluşur. Harvey, kapitalist emperyalizmi iki ana unsur üzerinden açıklar. Bir yanda emperyalizmi bir bölge üzerindeki gücü ve o bölgenin insan ve doğal kaynaklarını politik, ekonomik ve askerî amaçlar doğrultusunda seferber etme kapasitesine dayalı bir politik proje olarak tanımlarken; diğer yanda ise sermaye birikiminin zaman ve mekânda dağınık bir politik-ekonomik süreç olarak sermaye üzerindeki komuta ve kullanımın öncelik kazandığı bir süreç şeklinde ele alır. Bu iki unsur arasındaki çelişkili ilişki, kapitalist emperyalizmin dinamik yapısını oluşturur (Harvey, 2003: 26). Dolayısıyla merkez devletler için emperyalizm, ister resmi olarak ilhak yoluyla isterse gayri resmi olarak ‘etki alanları’ şeklinde olsun, çevre devletlerinin siyasal hakimiyeti ve/veya eşitsiz ticaret, göç ve finansal ilişkiler yoluyla ekonomik hakimiyet biçimini alabilir (Perez, 2023: 852).

Finansal bağımlılık literatürü, Küresel Güney'deki hükümetlerin sermaye kontrollerinin bulunmadığı, ABD doları hakimiyetindeki bir dünya ekonomisinde ve serbest dalgalanan döviz

kurları koşullarında karşılaştıkları yapısal zorlukları ve bu bağlamda finansal bağımlılığın dinamiklerini tanımlamaktadır. Ülkeler ABD doları ve avro gibi yabancı para birimlerinde borçlanmaya zorlanır; bu da yabancı para birimlerinde borçlanmanın temel sorunlarını beraberinde getirir. Bu durum sözde ‘orijinal günah’ olarak tanımlanmakta ve ülkeleri hem ABD ile AB'deki siyasi karar süreçlerine hem de küresel sermaye akışlarına bağımlı hale getirmektedir (Eichengreen vd., 2005). Bu finansal bağımlılık, Küresel Güney'deki hükümetleri ve merkez bankalarını sermaye giriş ve çıkışlarının oynaklığına karşı daha savunmasız kılmakta; söz konusu kamu otoritelerini borç geri ödemelerini sürdürülebilir biçimde yönetebilmek amacıyla çeşitli politika ve borç yönetim stratejileri geliştirmeye zorlamaktadır. Bu bağlamda hükümetler sermaye kontrollerini yeniden değerlendirmekte, yüksek maliyetler taşıyan büyük döviz rezervleri biriktirme yoluna gitmekte ve merkez bankaları sermaye çıkışlarını sınırlamak amacıyla yüksek faiz oranları uygulamaktadır. Bu durum makroekonomideki Mundell-Fleming üçlemesi ile doğrudan ilişkilidir. Üçleme teorisine göre bir ülke aynı anda yalnızca iki politika hedefini gerçekleştirebilir: istikrarlı döviz kuru, bağımsız para politikası ve serbest sermaye hareketleri. Dolayısıyla, bu üç hedefin tamamının eş zamanlı olarak sağlanması olanaklı değildir (Koddenbrock ve Sylla, 2019: 4).

Parasal bağımlılığın ve bunun sonuçlarının daha kapsamlı bir şekilde incelenmesi gereken bir ‘bağımlılık zinciri’ oluşturduğunu söylemek mümkündür. Bağımlı ve tabi ülkeler perspektifinden bakıldığında, bu zincir iki ana kısımdan oluşmakta olup, dış kısmı para biriminin uluslararası statüsü, para birliği düzenlemeleri ve esneklikleriyle ilgili iken; iç kısmı merkez bankası politikaları ve banka-firma ilişkileriyle ilgilidir. Bu iki bileşeni incelemek, para ve finansın politik ekonomisi ile küresel para ve sermaye akışları arasındaki bağlantıların daha derinlemesine anlaşılmasına olanak tanıyacaktır. Özellikle CFA francı bölgesindeki ülkeler, ekonomiler ve toplumlar üzerinde bu ilişkilerin nasıl etkiler yarattığını kapsamlı bir şekilde değerlendirmek, bu bağımlılığın politik ve ekonomik sonuçlarının daha iyi kavranabilmesini sağlayacaktır (Koddenbrock ve Sylla, 2019: 5). Bu çalışmada, CFA francı bölgesine ilişkin daha önce yapılmış çalışmaların doğrudan yeniden üretilmesi amaçlanmamakta; aksine parasal bağımlılık ilişkileri, farklı bir kavramsal bütünlük çerçevesinde ele alınmaktadır.

Az gelişmiş ülkelerin gerek sermaye ve altyapı gerekse de insan kaynağı yetersizliği onları finansal hizmetlerin ithal edilmesine yönlendirmektedir. Bu durum her ne kadar Stijn Claessens gibi Batılı uzmanlarca gerekli ve ‘gerçekçi’ bir model olarak öne sürülse de (2003: 11) söz konusu az gelişmiş ekonomiler için kaçınılmaz bir bağımlılık ilişkisi yaratmaktadır. Bu bağımlılık ilişkisi çalışmamızın örnek olayı olarak seçilen CFA francı göz önüne alındığında sömürge mirasından bağımsız bir şekilde düşünülemez. Fransa Merkez Bankası'nın Batı ve Orta Afrika'da kurduğu finansal yapı üzerinden yarattığı bağımlılık ilişkisini anlayabilmek için öncelikle sömürgeci bir güç olarak Fransa'nın Batı ve Orta Afrika üzerindeki etkisini ve dekolonizasyon süreci sonrası yeni-sömürgeci politikalarını incelemek gereklidir.

Dekolonizasyon Süreci ve Fransa'nın Afrika Politikası

Tarihsel süreçte Fransa, geniş çaplı bir sömürge imparatorluğu olarak dikkat çekmiş; deniz aşırı topraklar üzerinde kontrol kurarak, 17. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar süren bir yayılcı politika yürütmüştür. Bu politika, Paris merkezli ekonomik, siyasi ve kültürel tahakküm arayışını temel almış ve Amerika, Afrika, Asya ve Okyanusya'daki yerli halklar üzerinde derin izler bırakan baskıcı bir sömürge modeli ortaya koymuştur. Fransa anakararındaki ‘özgürlük, eşitlik ve kardeşlik’ (liberté, égalité, fraternité) mottosu sömürge topraklarında yerini kararnameler ile uygulanan keyfi bir yönetime ve çoğu zaman da ağır cezalara bırakmıştır (Mann, 2009: 333). Fransa'nın Afrika'daki erken dönem sömürgecilik faaliyetlerinin başında köle ticareti yer almıştır. Transatlantik köle ticareti, 19. yüzyılın ilk on yılında yasaklanmadan önce yaklaşık iki yüzyıl boyunca gelişim göstermiştir. 19. yüzyılın ilk

yarısında Batı Afrika kıyılarında, köle ticaretiyle mücadele eden güçleri desteklemek amacıyla Avrupalı ve Amerikalı denizciler tarafından kurulan üsler yer almıştır. Bunun yanı sıra, erken dönem sömürgeciliğinin çekirdeğini oluşturan Fransız ticaret merkezleri de bölgede varlık göstermiştir. Dakar yakınlarında Senegal kıyılarındaki ticaret merkezleri, Afrika'daki ilk Fransız kolonilerinin en önemlileri arasındadır (McNamara, 1989: 4). Köle ticaretine ek olarak Fransız yönetimi, Amerika'dan pamuk, şeker ve tütün gibi tarımsal ürünleri ithal eden büyük ölçekli plantasyonlar kurmuş; Batı Afrika'da, günümüzdeki Senegal ve Mali sınırları içinde altın ve elmas madenciliği gerçekleştirmiştir. Fildişi Sahili ve Gabon, kauçuk ve kakao tedarikçileri olarak sömürülmüş; Çinhindi ise pirinç ve kalay gibi kaynakları Fransa'ya sunmuştur. Kolonilerden getirilen hammaddeler, Fransız endüstrisinde işlenmiş ve bu endüstriyel üretim, Fransa'nın ekonomik büyümesine doğrudan katkı sağlamıştır. Ayrıca koloniler, Fransa'da üretilen mamul ürünler için bir pazar niteliğinde olmuş, böylelikle hem ticaret hacmi artmış hem de Fransız ekonomisine sürekli gelir akışı sağlanmıştır. Fransız sömürgeciliğinin bu yayılmacı yapısı, yalnızca Fransa'nın ekonomik çıkarlarını gözetmekle kalmayıp, sömürge altındaki halkları ekonomik ve sosyal açıdan ciddi bir baskı altına alarak uzun vadeli etkiler bırakmıştır. Bu ülkeler daha sonra bağımsızlıklarını kazansalar da bir kısmı ortak para birimi çerçevesinde bazıları bölgesel örgütlenmeler aracılığıyla ve neredeyse tamamı Fransızcanın eğitim dili olarak belirlenmesiyle bir şekilde Fransa'ya olan bağımlılıklarını sürdürmek zorunda kalmışlardır (Alexandre, 1969: 118).

Kapitalizmin gelişimi, üreticilerin üretim araçlarından ayrılması ve sermayenin egemenliğiyle başlamış; Karl Marx buna "ilkel birikim" adını vermiştir. Bu süreç feodal üretimden kapitalist üretime geçişi içerirken Fransa deniz araştırmalarına başlayarak sömürge sistemini kurmuş ve yeni toprakları yağmalayarak mülkiyetlerini sermayeye dönüştürmüştür. Afrika'daki kolonilerin üretim ilişkileri, Fransız atölyelerinin pazarları haline getirilmiştir. Eric Hobsbawm'ın da işaret ettiği gibi emperyalizmi ortaya çıkaran gelişmenin sermaye ihracı olduğuna ilişkin yaygın görüşün aksine sömürgeciliğin altında yatan esas güdü pazar arayışı olmuştur. Sanayi devrimi sonrası artan üretim için potansiyel tüketici arayışında olan Avrupalı iş adamları için kara kutu nitelikleriyle Afrika ve Çin en uygun rotalar olarak belirlenmiştir (Hobsbawm, 2013: 78). Afrika'da 1870'lere kadar sistematik bir emperyalist proje bulunmamakla birlikte Fransız emperyalizmi, sıtma ilaçları ve buharlı gemiler sayesinde 1870'lerde hızla yayılmaya başlamıştır. Bu tarihler Fransız sömürge siyasetinin genel hatlarının açıkça belirlendiği bir zaman aralığını ifade etmektedir. Bu tarihten itibaren Fransızların Afrika'nın iç bölgelerine olan ilgilerinin arttığı görülmektedir (Newbury ve Kanya-Forstner, 1969: 257). Bu durumda etkili olan bir diğer gelişme ise 1870-71 yıllarında Fransa'nın en büyük rakiplerinden Prusya'ya mağlup olmasıdır. Fransa bu mağlubiyetin ardından yönünü denizaşırı genişlemeye çevirmiş, Afrika'daki sömürge faaliyetleri ile hem ekonomik gücünü pekiştirmeyi hem de Prusya mağlubiyeti ile zedelenen ulusal prestijini yeniden kazanmayı hedeflemiştir.

Fransa'nın 1881'de Tunus'u (Perkins, 2014) ve Britanya'nın 1882'de Mısır'ı işgali (Robinson vd., 1963), siyasi tarih literatüründe Avrupa güçleri arasında Afrika'ya yönelik rekabetin belirgin biçimde yoğunlaştığı bir sürecin önemli eşikleri olarak değerlendirilmektedir. Özellikle 1871'de ulusal birliğini kuran Otto von Bismarck yönetimindeki Almanya sömürge yarışında geride kalmak istememiştir (Sharkey, 2013: 152). Nitekim Bismarck'ın davetiyle 15 Kasım 1884-26 Şubat 1885 tarihleri arasında toplanan Berlin Konferansı, Afrika'nın Avrupalı sömürgeci güçler tarafından fiili işgalini ve paylaşımını öngören Berlin Genel Senedi ile sonuçlanmıştır. Konferans, Fransız İmparatorluğu'nun genişlemesinde önemli bir rol oynamış, Fransız sermaye ihracatının üretimden çok kredi ve tahvillerde yoğunlaşmasını sağlamıştır. 1895-1904 yılları arasında çıkarılan kararnameler ile kurulan Fransa Batı Afrikası (Afrique-Occidentale française- AOF) federasyonu Fransa'nın Batı Afrika'daki kolonilerini bir araya getirmiş ve 4,6 milyon kilometre kareden büyük bir

alandaki faaliyet gösteren idari bir birim halini almıştır. Fransız Hükümeti'ni temsil eden ve Paris'teki Koloniler Bakanı'na karşı sorumlu olan bir genel vali tarafından yönetilen AOF, Fransa'nın Batı Afrika'daki sömürgecilik faaliyetlerinin merkez üssü olmuştur (Chafer, 2002: 27). 1910'da ise Ekvator kuşağındaki sömürgeleri kontrol amacıyla daha yavaş bir şekilde de olsa Fransız Ekvator Afrika'sı (Afrique Équatoriale Française - AEF) kurulmuştur. Doğrudan Paris'e bağlı bu birimlerin merkezi yönetim kapasitesi artırılmış, yüksek gümrük ve tüketim vergileri toplama gücüyle donatılmışlardır (McNamara, 1989: 29).

Birinci Dünya Savaşı ile Fransız İmparatorluğu 'tefeci emperyalizm' olarak şekillenmiş ve büyük karlar elde edilmiştir. Fransız finansal sermayesi, üretici sermayeden bağımsız hale gelerek tekeli örgütlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Böylece Fransız İmparatorluğu, doğrudan yağma ve toprak kontrolünden, finansal sermaye ihracatına dayalı bir sisteme dönüşmüştür. 1931'de zirveye ulaşan Fransız emperyalizmi, bankacılık sermayesinin dünya çapında bir etki alanı oluşturduğu bir dönemi işaret etmektedir (Zhang ve Poulin, 2023).

İkinci Dünya Savaşı Afrika'nın birçok ülkesinde bağımsızlık savaşlarını başlatan, Fransız sömürgecilik sistemini derinden etkileyen önemli bir dönüm noktası olmuştur. Savaş sonrasında dönemin Fransız Cumhurbaşkanı Charles de Gaulle, Fransa'nın Afrika üzerindeki gayri resmi nüfuz alanını tanımlayan "la Françafrique" politikasını başlatmış ve bu terim ilk olarak Jean Piot tarafından 1940'larda Fransa'nın Frankofoni içindeki bağlantılarını derinleştirme çabalarını ifade etmek için kullanılmıştır. La Françafrique, General de Gaulle'ün 1940'taki "Fransa yalnız değil! Arkasında uçsuz bucaksız bir imparatorluk var!" sözleriyle paralellik göstermekte ve Fransa'nın Afrika'daki eski sömürgeleriyle devam eden ilişkilerini simgelemektedir. Sonrasında Félix Houphouët-Boigny, Fildişi Sahili'nin ilk Cumhurbaşkanı, Fransa ile Afrika arasındaki bağımsızlık sonrası devam eden iş birliğini olumlu bir şekilde tanımlamak için Françafrique terimini popülerleştirmiştir. Ancak 1990'larda François-Xavier Verschave'in "Françafrique: Le plus long scandale de la République" adlı kitabı, bu terimi yeni-sömürgecilik bağlamında yeniden tanımlamıştır. Verschave, Fransa'nın Afrika'daki eski sömürgeleriyle olan ilişkilerini, Fransa'nın çıkarlarını koruyan ve yerel diktatörlerle yapılan gizli iş birlikleri olarak ifşa etmiştir. Böylece Françafrique, başlangıçta Fransa ve Afrika arasındaki olumlu bağları ifade ederken, zamanla Fransa'nın Afrika üzerindeki ekonomik ve siyasi kontrolünü sürdüren bir yeni-sömürgeci yapı olarak şekillenmiştir (Gibbs, 2024: 193-194).

General Charles de Gaulle 16 Haziran 1946'da Normandiya'da yaptığı konuşmada Fransız devletinin 'ulusal' ve 'imparatorluk' birliğini yeniden kurmasının gerekliliğine işaret ederek, Fransa'nın tamamını, 'tüm imparatorluğu' birleştirmekten söz etmiştir (Cooper, 2005: 153). De Gaulle'ün tüm işaret ettiği yapı 27 Ekim 1946'da Fransız Birliği (Union française) adıyla kurulmuştur. Fransa artık imparatorluk değil 'birliktir', sömürgecinin yerini ise deniz aşırı topraklar (oversea territories) almıştır. Bu yeni yapıya göre deniz aşırı topraklardaki yönetimler artık sömürge ya da himaye değil ilişkili devletler (associated states) olarak tanımlanmışlardır (Julien, 1950: 495). Bu durumda elbette savaş sonrası uluslararası konjonktür de etkili olmuştur. Savaş sonrası dönemde Asya'daki sömürgelerin büyük çoğunluğuna bağımsızlık veren, Filistin'deki manda yetkisinden vazgeçen İngiltere'nin Batı Afrika'daki kolonilerinde de bağımsızlık sesleri yükselmişti. Bu gelişmeler yeni dönemde dış politikasını yükselen küresel güç ABD ile ortak hareket etme temelinde şekillendiren Londra için kalan sömürgelerinin de hızla elden çıktığı 1950'li ve 1960'lı yılların ayak sesleri olmuştur (Darwin, 1988: 222). İngiltere'nin dekolonizasyon sürecine hız vermesi Fransa için de benzer bir senaryonun ortaya çıkmasını kolaylaştırmıştır.

Fransız Birliği, Fransa'nın savaş sonrası dönemde eski sömürgelerinin bağımsızlık talepleri karşısında hem ulusal çıkarlarını koruma hem de uluslararası prestijini devam ettirme girişiminin bir ürünüdür. Bu yapı ile eski sömürgelerdeki halklara sınırlı bir özerklik tanınmakla

birlikte Fransa'nın egemenliği altında kalmaları, Fransa ile siyasi, ekonomik ve kültürel bağlarını devam ettirmeleri öngörülmüştür. Fakat Fransa'nın savaştan ekonomik ve askerî açıdan zayıflayarak çıkması Afrika'daki sömürge yönetimlerinde istikrarsızlıkların oluşmasına neden olmuştur. Fransız hükümetinin savaş sonrası dönemde Afrika'daki sömürge yönetimlerini devam ettirme çabaları giderek artan bir şekilde bağımsızlık talepleri ile karşılık bulmuş ve yerel halkın sömürge yönetimine karşı direnişi hızla yayılmaya ve gelişmeye başlamıştır. Savaş sırasında Afrika'nın birçok bölgesinde değişen ekonomik ve sosyal yapı da halkın bağımsızlık taleplerini güçlendirmiştir. Afrika'da dekolonizasyon 1940'ların sonlarında hız kazanmıştır. Kuzey, Batı ve Orta Afrika'daki Fransız sömürgesi halklar siyasi ve toplumsal haklar talep etmeye başlamış ve 1950'lerin başında Kuzey Afrika'da Tunus, Cezayir ve Fas, Fransa'ya karşı eyleme geçmiştir. Bu hareketler yayılarak diğer eski sömürgelere de ulaşmıştır. Afrika'daki bağımsızlık hareketlerinin güçlü bir şekilde devam etmesi, Fransız Birliği'nin gerçekçi bir çözüm olamayacağına işaret etmiştir.

Fransız Birliği'nin çöküşü Fransa'yı yeni bir modele yönlendirmiş ve Ekim 1958'de Fransız Topluluğu (Communauté française) kurulmuştur. Fransa'da Charles De Gaulle'ün iktidara gelmesinin ardından ortaya çıkan Fransız Topluluğu fikri, Fransız Birliği'ne göre daha esnek bir modeli öngörmüştür. Eski sömürgelere daha fazla özerklik öngören bu modelde de Fransa ile olan siyasi ve kültürel bağların korunması öncelenmiştir. Topluluk üyelerinin kendi anayasal sistemlerini kurmalarına ve iç işlerinde bağımsız hareket etmelerine izin verilmiştir. Fransız Topluluğu, eski sömürgeleri bağımsızlıktan mahrum edecek fakat onlara ekonomi, eğitim ve ticaret gibi alanlarda fırsatlar sunacak bir proje olarak değerlendirilebilir (Allman, 2013: 229). Eğitim ve yönetim dilinin Fransızca olarak kalması, ekonominin ve finansal yapının Paris kontrolünde yürütülmesi amaçlanmıştır. Ancak bu model de kısa ömürlü olmuş ve özellikle Afrika'daki sömürgelerin bağımsızlık taleplerinin artmasıyla 1960'ların başında büyük oranda çözülmüştür. Fransa, eski kolonilerinin bağımsızlıklarına tamamen izin vermek zorunda kalmıştır.

Fransa'nın Batı ve Orta Afrika'daki eski sömürgeleri yukarıda da değinildiği gibi İkinci Dünya Savaşı'nın ardından başlayan dekolonizasyon süreci ile önce özerklik ve ardından da bağımsızlıklarını kazanmışlardır. 1950'lerin sonlarına gelindiğinde, Kuzey Afrika'da Cezayir bağımsızlık hareketi ve Batı Afrika'da Senegal, Gine gibi ülkelerde ulusal ayaklanmalar büyümeye başlamış; Cezayir Özgürlük Savaşı (1954-1962), Fransız sömürge yönetimine karşı verilen en güçlü direnişlerden biri olmuştur. Bu süreç, Fransa'nın Afrika'daki sömürgelerindeki diğer bağımsızlık hareketlerini de etkileyerek bir domino etkisi yaratmıştır. Fransızların Cezayir'deki tecrübeleri onların bir veya birkaç sömürge ile daha savaşı kaldıramayacaklarını açıkça göstermiştir. Fransa için sömürgelerine bağımsızlıklarını vermek ve BM çerçevesinde uluslararası itibarını korumak tek seçenek olarak görülmüştür (Alexandre, 1969: 117). Fransız sömürgelerinin bağımsızlık kazanmaları, Fransa'nın küresel siyasi gücünü de zayıflatmış ve sömürgecilikten çekilme sürecine girmesine neden olmuştur.

Çalışmanın giriş bölümünde de belirtildiği üzere, Fransa'nın eski sömürgeleri olan Batı ve Orta Afrika ülkelerinin siyasi bağımsızlıkları, Fransa tarafından kurulan finansal bağımlılık ilişkisi çerçevesinde şekillenmiştir. Bu ilişkinin en belirgin biçimde ortaya çıktığı alanlardan biri finans sektörüdür. Fransa, egemenliğin temel unsurlarından biri olan para birimi üzerinde denetim kurarak Batı ve Orta Afrika'da kullanılmak üzere CFA frangını ihraç etmiştir. CFA frangı, Fransa'nın bölge üzerindeki ekonomik etkisini sürdürmesine olanak tanıyan ve bu ülkelerin para politikaları ile dış ticaretlerini büyük ölçüde Fransa'ya bağımlı kılan bir mekanizma olarak işlev görmektedir. Bu bağlamda çalışmada, CFA frangı üzerinden Fransa ile Batı ve Orta Afrika ülkeleri arasında kurulan finansal bağımlılık ilişkisi analiz edilmektedir.

Fransa'nın Finansal Bağımlılık Yaratma Süreci: CFA frangı ve Merkez Bankası Kontrolü

CFA frangının Oluşum Süreci

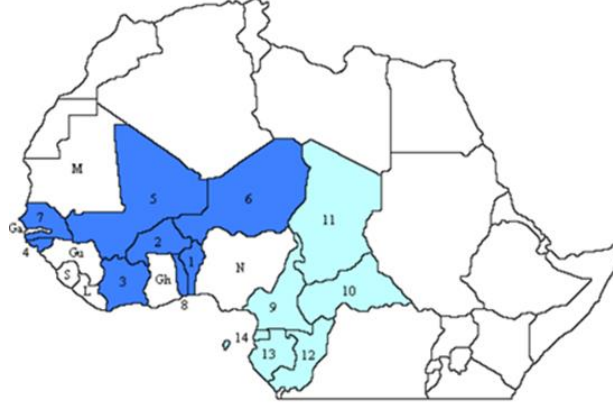
1820'lerin ortalarında, X. Charles döneminde basılan ve üzerinde 'Fransız kolonileri' yazan madeni paralar, Senegal'deki Gorée adasında hesap birimi olarak kullanılmıştır. 1820'den bugüne kadar ise farklı uluslararası parasal rejimler yaşanmıştır. Altın standardı altında (kabaca 1870-1930), Fransa'da köleliğin kaldırılmasının ardından oluşturulan Fransız özel sömürge bankaları konumlarını sağlamlaştırmıştır. Fransa, yerel para birimleri yerine Fransız para biriminin kullanımını teşvik etmek amacıyla çeşitli yasal düzenlemeler getirmiş ve bu uygulama 'parasal geçiş' olarak adlandırılmıştır. Bu girişimler, 'sömürge paktı' olarak bilinen ve eski sömürgeler üzerindeki ekonomik ve politik kontrolü sürdürmeyi hedefleyen stratejinin bir parçası olarak değerlendirilmiştir (Suret-Canale, 1971). Bu düzenleme, Fransa'nın eski kolonilerle ekonomik bağlarını güçlendirme ve küresel etkisini artırma politikasının önemli bir boyutunu oluşturmaktadır. Savaşlar arası dönemde İngiliz hegemonyasının gerilemesi ve altın standardının sona ermesi, dünya genelinde yeni ticaret ve finansal entegrasyon modellerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu süreçte sömürgeci güçler, kolonileri ve çevresel egemen devletlerle ilişkilerini daha sıkı bir şekilde entegre etmeye yönelik çabalarını artırmışlardır. Sterlin bölgesi (1930'ların ortası) ve frank bölgesi (1939), sırasıyla İngiltere ve Fransa tarafından kontrol edilen ticari ve finansal 'savunma' bölgeleri olarak bu ekonomik ve parasal parçalanma bağlamında doğmuştur. CFA frangı, ABD doları hakimiyetiyle işaretlenen yeni doğan Bretton Woods rejimi altında, İkinci Dünya Savaşı'ndan hemen sonra 1945'te çıkarılmıştır (Koddenbrock ve Sylla, 2019: 7-8).

Tablo 1. CFA Frangının Oluşumunun Kısa Tarihçesi

1939	Fransız sömürge bölgelerinde frank bölgesinin doğuşu
1945	CFA frangının oluşturulması
1954-1962	Üye ülkelerin bağımsızlığını takiben CFA frangı bölgesinin kurumsal dönüşümü
1972	Parasal iş birliği anlaşmaları
1976	Komor frangının oluşturulması
1977-1978	Afrika'daki merkez bankası genel merkezinin transferi
1984	Ekvator Ginesi'nin entegrasyonu
1994	CFA franklarında %50 devalüasyon ve Komor frangında %33 devalüasyon. Yakınsama ve ekonomik entegrasyon programının başlatılması
1997	Gine Bissau CFA frangı bölgesine girmesi
1999	Avrupa Birliği Konseyi, frank bölgesi içindeki parasal iş birliği anlaşmalarını tanıyarak Euro'ya geçişin parite değişikliklerine yol açmamasını sağlamıştır

Önceki bölümde ifade edilen "La Françafrique" politikası Afrika'daki siyasi elitleri gizlice gözlemlemeyi ve desteklemeyi içerirken aynı zamanda CFA frangı üzerinden mali bir bağlayıcılık oluşturarak Fransa'nın bu bölgeler üzerindeki ekonomik ve politik etkisini pekiştirmiştir. Afrika para birliği olarak bilinen bu düzenleme, günümüzde CFA frangı ile varlığını sürdüren ve 12 eski Fransız kolonisinin dahil olduğu bir para bölgesini kapsamakta olup; Benin, Burkina Faso, Fildişi Sahili, Mali, Nijer, Senegal, Togo, Kamerun, Orta Afrika Cumhuriyeti, Çad, Gabon ve Kongo Cumhuriyeti'nin yanı sıra eski Portekiz ve İspanya kolonilerinden Gine-Bissau ve Ekvator Ginesi de bu bölgeye dahil edilmiştir. Bu ülkeler birlikte Afrika nüfusunun yaklaşık %14'ünü temsil etmekte, toplamda yaklaşık 965.000 mil karelik bir yüzölçümüne sahip olup kıtanın GSYİH'nin %12'sini oluşturmaktadır. La Françafrique

politikası, Fransa'nın kıta üzerindeki stratejik çıkarlarını koruma hedefiyle şekillendirilmiş ve eski sömürge bağları aracılığıyla bağımlılık ilişkilerini sürdürme eğilimi göstermiştir (King, 2022). La Françafrique politikasının sömürge sonrası dönemde ekonomik araçlarla yeniden üretilen bu bağımlılık yapısı, özellikle CFA francı sistemi üzerinden kurumsallaşmış ve Fransa Merkez Bankası'nın merkezde konumlandığı mali mimariyle pekiştirilmiştir.

Şekil 1. Batı (mavi) ve Orta (turkuaz) Afrika CFA Bölgeleri

Diğer Avrupa sömürge güçlerinin para bölgeleri-sterlin alanı, escudo bölgesi, peseta bölgesi, Belçika para bölgesi-dekolonizasyon süreci boyunca kademeli olarak ortadan kaldırılırken, CFA francı bölgesi istikrarlı bir şekilde varlığını sürdürmüştür. Döviz rezervlerini esas olarak Fransız francı cinsinden tutan CFA francı ülkeleri, Fransız francının 1969'daki ani devalüasyonunun enflasyona ve döviz rezervi kayıplarına yol açması nedeniyle bu durumdan memnuniyetsizlik duymuştur. Batı Afrika Devletleri Merkez Bankası (BCEAO) ve Ekvator Afrika Devletleri ve Kamerun Merkez Bankası'nın (BCEAEC) genel merkezleri yeni ismi Orta Afrika Devletleri Bankası (BEAC) olarak değiştirilmiş, Paris'ten Dakar ve Yaoundé'ye taşınmış ve personeli Afrikalılaştırılmıştır. 1960'lardaki bağımsızlıklarından bu yana CFA francı ifadesi iki farklı para birimine işaret etmektedir. Günümüzde, sekiz Batı Afrika Parasal Birliği (West African Monetary Union-WAMU) ülkesi; Benin, Burkina Faso, Fildişi Sahili, Gine-Bissau, Mali, Nijer, Senegal, Togo için CFA francı, Afrika Finans Topluluğu francı (franc de la communauté financière d'Afrique) anlamına gelmekte ve bu para birimi BCEAO tarafından basılmaktadır. Orta Afrika Ekonomik ve Parasal Topluluğu'nun (CAEMC) altı ülkesi; Kamerun, Orta Afrika Cumhuriyeti, Çad, Kongo, Ekvator Ginesi ve Gabon içinse CFA francı, Orta Afrika Mali İş birliği francı (franc de la coopération financière en Afrique centrale) anlamına gelmekte ve bu para birimi BEAC tarafından çıkarılmaktadır (Koddenbrock ve Sylla, 2019: 9).

Batı Afrika CFA francı ve WAMU ile Orta Afrika CFA francı ve CAEMC, birbirinden ayrı para birimlerine ve ekonomik yapılarla karakterize edilmektedir. İlginç bir şekilde bu iki CFA francı birimi arasında doğrudan dönüştürülebilirlik bulunmamaktadır. Diğer bir ifadeyle Batı Afrika CFA francı, Orta Afrika CFA francına ya da tersi bir şekilde doğrudan dönüştürülemez. Bu duruma ilişkin resmi bir açıklama olmamakla birlikte para birimlerinin oluşturulduğu dönemde katılımcı ülkelerin ekonomik yapıları göz önünde bulundurulduğunda dönüştürülebilirlik talebinin düşük olabileceği öne sürülebilir. Bu ülkelerin büyük ölçüde hammadde ihracatına dayalı ekonomilere ve sınırlı parasal rezervlere sahip olması dönüştürülebilirlik ihtiyacını sınırlandırmış olabilir. Ancak her iki para biriminin yaklaşık altmış yıl sonra bile birbirine dönüştürülebilir olmaması, bu sistemin sürdürülebilirliği ve ekonomik rasyonelitesi hakkında önemli bir soru işareti oluşturmaktadır (Nana, 2024: 38). Bu bağımlılık ilişkisinin yapısal boyutu, para politikalarının Fransa Merkez Bankası aracılığıyla

kontrol edilmesiyle sınırlı kalmamakta; Batı ve Orta Afrika bölgeleri arasındaki parasal entegrasyonun kasıtlı olarak engellenmesiyle de pekiştirilmektedir.

Fransa Merkez Bankası, CFA frangı sisteminde merkezi bir aktör olarak, Batı ve Orta Afrika'daki 14 ülkenin parasal egemenliğini sistematik biçimde sınırlandırmakta ve bu ülkeleri Fransa'ya bağımlı kılmaktadır. CFA frangı kullanan ülkeler, döviz rezervlerinin en az %50'sini Fransız Hazinesi'nde tutmak zorunda olup, bu mekanizma sayesinde Fransa, söz konusu ülkelerin para arzı, döviz kuru ve sermaye akışları üzerinde belirleyici rol oynamaktadır. Sabit kur rejimi, bu ülkelerin ihracat fiyatlarını yapısal olarak yüksek tutarak, küresel ticarete rekabet güçlerini zayıflatmakta ve onları emtia ihracatına bağımlı kılmaktadır (Taylor, 2019). Bu durum bağımlılık kuramının merkez-çevre ilişkisini açıklayan temel dinamiklerden biridir. Üye ülkelerin mali ve parasal politikalarının Fransa'nın denetiminde şekillenmesi, ekonomik kalkınmalarını dışsal çıkarlar doğrultusunda sınırlandırmakta ve sermaye birikim süreci Fransa lehine işlemektedir. Bağımlılık kuramına uygun olarak bu yapı, Afrika ülkelerinde sermaye birikimini engellerken, Fransa'nın ekonomik ve politik nüfuzunu sürekli kılan bir mekanizma olarak işlemektedir. Söz konusu yapının derinlemesine ve kurumsallaşmış bir bağımlılık ilişkisi yarattığına dair tespitler, akademik literatürle sınırlı kalmamakta; uluslararası siyasi söylemlerde de somut biçimde karşılık bulmaktadır.

Parasal bağımlılık mekanizması, CFA frangı sistemi içinde birbiriyle bağlantılı dört temel kanal üzerinden işlemektedir. Birinci kanal, döviz rezervlerinin merkezleştirilmesidir. Üye ülkelerin rezervlerinin belirli oranlarda Fransız Hazinesi'nde tutulması, para arzı ve likidite kapasitesi üzerinde dolaylı bir dış kontrol yaratmaktadır. Bu durum, merkez bankalarının bağımsız müdahale kapasitesini sınırlamakta ve para politikası kararlarını dışsal onay mekanizmalarına bağlı hale getirmektedir. İkinci kanal, sabit kur rejimidir. CFA frangının önce Fransız frangına, ardından Euro'ya sabitlenmesi, üye ülkelerin döviz kuru ayarlaması yoluyla rekabet gücü kazanma imkânını ortadan kaldırmakta; dış ticaret dengesizliklerinin içsel politika araçlarıyla telafisini zorlaştırmaktadır. Bu durum, özellikle emtia ihracatına dayalı ekonomilerde yapısal kırılganlığı artırmaktadır. Üçüncü kanal, karar alma süreçlerine kurumsal müdahaledir. Fransız temsilcilerinin bölge merkez bankalarının yönetim organlarında yer alması ve işletme hesabı mekanizması aracılığıyla fiili veto yetkisi kullanabilmesi, para politikası egemenliğini sınırlandıran yapısal bir kontrol mekanizması oluşturmaktadır. Dördüncü kanal ise sermaye hareketlerinin asimetrik serbestliğidir. Frank bölgesi içinde sermaye transferlerinin serbestliği, Fransız şirketlerine kâr transferi ve finansal hareketlilik açısından avantaj sağlarken; çevre ülkelerde sermaye çıkışlarına karşı makroekonomik kırılganlık üretmektedir. Bu dört kanal birlikte değerlendirildiğinde, parasal bağımlılık yalnızca teknik bir para rejimi tercihi değil; merkez-çevre ilişkisini yeniden üreten kurumsal bir egemenlik mimarisi olarak ortaya çıkmaktadır.

2015 yılında Çad Eski Cumhurbaşkanı Déby, CFA frangını "Afrika ekonomilerini aşağı çeken bir bağ" olarak tanımlamış, bu yapının kalkması gerektiğini vurgulamıştır (Quartz, 2019). 2024 yılında Senegal Başbakanı Ousmane Sonko, CFA sisteminin ekonomik şoklara karşı kırılganlık yarattığını ve esnek para birimine ihtiyaç olduğunu ifade etmiştir (Radio France Internationale, 2024). Senegal Cumhurbaşkanı Bassirou Diomaye Faye Faye, 'parasal egemenlik' vurgusuyla CFA'dan çıkış seçeneğini siyasi gündeme taşımış, "kendi parasına sahip olmayan ülkede egemenlik olmaz" demiştir (Reuters, 2024). 2019 yılında İtalya Başbakanı Giorgio Meloni, CFA frangını "Fransa'nın 14 Afrika ülkesi için bastığı sömürge parası" olarak tanımlamış ve Fransa'nın ihracat gelirlerinin %50'sini çıkararak bu ülkeleri sömürdüğünü öne sürmüştür (Le Monde, 2022). Ocak 2019'da İtalya Başbakan Yardımcısı Luigi di Maio, Avrupa Birliği'ni Afrika'daki politikaları nedeniyle Fransa'ya yaptırım uygulamaya çağırmıştır. Di Maio, Afrika olmadan Fransa'nın dünya ekonomileri arasında ilk altıda değil 15. sırada yer alacağını söylemiş ve bu durumu özellikle CFA para birimine bağlayarak, "Fransa, 14 Afrika

ülkesi için para basarak ekonomik kalkınmalarını engelleyen ülkelerden biridir" demiştir (Reuters, 2019). Di Maio'nun müdahalesinin, para birimine yönelik gerçek bir eleştiriden ziyade, özellikle Afrika'dan gelen düzensiz göç nedeniyle İtalyan ve Fransız hükümetleri arasındaki gerginliklerle daha fazla ilgisi olduğu iddia edilebilirken, aslında kıta içinde yaygın ve büyüyen bir hoşnutsuzluğa ve CFA ile ilgili olarak Afrika içinde ve dışında önemli tartışmalara yol açmıştır.

Batı ve Orta Afrika'da Ekonomik Esaret: CFA Frangının Finansal ve Siyasal Etkileri

CFA frangının varlığı, salt politik kaygılara veya Fransız sermayesinin Afrika'nın doğal kaynaklarına özel erişimini sürdürme arzusuna indirgenemez. Tarihsel ve ekonomik bakış açısıyla yapılan bir analiz, Fransa'nın politik ve ekonomik çıkarlarının nasıl örtüştüğünün ve bazen de birbirinden ayrıldığına anlaşılmasına olanak tanımaktadır. Söz konusu ikilem, ekonomik büyüme ve kaynaklara erişimin ön planda olduğu dönemlerle, stratejik ve askerî maliyetlerin ağır bastığı dönemler arasındaki gerilimden kaynaklanmaktadır. Bu yaklaşım, 1880'lerdeki modern Avrupa sömürgeciliğinin yükselişinden günümüze kadar Fransız-Afrika ilişkilerinin karmaşıklığını göstermektedir. Fransız ekonomik ve politik çıkarları, Afrika'daki ülkelerdeki ekonomik değişimlerle paralel olarak şekillenmiştir. Örneğin, 1960'larda Fildişi Sahili gibi stratejik olarak önemli ülkeler hızla büyüdüğünde, Fransa'nın çıkarları bu büyümeyle uyumlu hale gelmiştir. Ayrıca Nijer'deki uranyum gibi değerli doğal kaynakların varlığı, Fransa'nın politik ve ekonomik çıkarlarını pekiştirmiştir. Ancak Fransız çıkarları her zaman doğal kaynaklara sahip ülkelerle sınırlı kalmamış ve stratejik önem atfettikleri bazı ülkelerde farklı politikalar izlemek zorunda kalmışlardır. Örneğin, 1980'lerdeki Çad gibi küçük ekonomilere ve sınırlı doğal kaynaklara sahip ülkelerde, Fransa, çıkarlarını korumak için maliyetli askerî müdahalelere başvurmuştur. Nijerya ve Güney Afrika gibi Fransa'nın doğrudan etki alanı dışında kalan ülkelerde yapılan yatırımlar, bu çıkarların çatıştığı örnekler arasında yer almaktadır (Perez, 2022: 13).

Sömürge döneminden bu yana iki CFA frangının merkezinde dört ilke yer almaktadır. Bunlar, CFA frangı sistemine dahil ülkelerin manevra alanını ve politika alanını büyük ölçüde daraltan dış baskı araçları olarak işlev görmektedir. Birincisi, CFA para birimlerinin döviz kuru, Fransız para birimine (Frank para birimi, 1999 yılından itibaren yerini Euro'ya bırakmıştır) göre sabittir. İkincisi, frank bölgesi içinde gelir transferleri ve sermaye hareketleri serbest şekilde gerçekleşmektedir. Bu bölge, CFA frangını kullanan Afrika ülkeleri, Komorlar ve Fransa'yı içermekte olup, frangın tamamen dönüştürülebilir hale gelmesiyle birlikte bu kapsama dahil olmuştur. O tarihten itibaren frank bölgesi yalnızca idari açıdan Fransa'yı içermekte, ancak parasal açıdan Fransa'nın bir parçası olarak kabul edilmemektedir. Fransa, CFA frangını ortaklaşa yönetmekte ve döviz rezervlerini elinde bulundurmaya devam etmektedir. Fransa ile Afrika'daki 'frank bölgesi' arasındaki sermaye akışları belirli kısıtlamalara tabi tutulmaktadır. Bununla birlikte, BCEAO, sermaye girişleri konusunda nispeten esnek bir politika benimsemiştir. Prensip olarak, BCEAO sermaye kontrollerini yalnızca sermaye transferleri için kullanmıştır. Üçüncüsü, Fransız Hazinesi, CFA frangı bölgesindeki ülkelerin döviz rezervleri tükenirse, frank bölgesinin merkez bankalarına frank (ve artık avro) ödünç vermeyi vaat etmiştir. Bu, çoğu zaman gereksiz olduğu kanıtlanmış olan CFA frangının sözde konvertibilite garantisidir. Bu 'garanti' karşılığında Fransa, frank bölgesinin merkez bankalarının organlarında temsil edilmektedir. Yasal konularda fiili bir veto yetkisine sahip olup para politikasının uygulanmasını kontrol etmekte ve onun onayı olmadan hiçbir önemli karar alınamamaktadır. Bu 'garantinin' bir başka karşılığı ise dördüncü ilke olarak döviz rezervlerinin işletme hesabında merkezleştirilmesidir. 2005'ten bu yana frank bölgesindeki her merkez bankası, üye ülkelerinin birleştirilmiş döviz rezervlerinin en az yarısını Fransız Hazine Bakanlığı'nın 'işletme hesabı' adlı özel hesabına yatırmak zorundadır. Bağımsızlık sonrasında, zorunlu mevduat oranı %100 olarak belirlenmiş; 1973 ile 2005 yılları

arasında bu oran %65'e düşürülmüştür (Koddenbrock ve Sylla, 2019: 10-11). Bu analitik çerçeve doğrultusunda, çalışmada kullanılan veriler tarihsel içerik analizine dayalı nitel bir inceleme tekniği ile değerlendirilmiştir. Bu inceleme, sayısal göstergelerin ardındaki politik ve kurumsal bağlamın yorumlanmasına olanak tanıyarak, giriş bölümünde tanımlanan araştırma amacına uygun biçimde, rezerv oranlarındaki değişimin finansal bağımlılık ilişkileri içindeki yerini ortaya koymaktadır. Aşağıdaki Tablo 2, CFA frangı sisteminde 1945'ten günümüze rezerv zorunluluğu oranlarının evrimini özetlemekte ve Fransa'nın parasal kontrol mekanizmasını dönemler arası karşılaştırmalı biçimde görünür kılmaktadır.

Tablo 2. CFA Frangı Rezerv Zorunluluk Oranlarının Dönemsel Değişimi

Dönem	Zorunlu Mevduat Oranı (%)	Açıklama
Bağımsızlık Öncesi (1945-1960)	100	CFA frangı tamamen Fransa'nın kontrolündeydi, tüm döviz gelirleri Fransız Hazine'sindeki 'İşletme Hesabı'na aktarılıyordu.
Bağımsızlık Sonrası (1960-1973)	100	CFA kullanan ülkeler bağımsız olduktan sonra bile ihracat gelirlerinin tamamını Fransa'ya yatırmaya devam etti.
1973-2005	65	Fransa, rezerv zorunluluk oranını %100'den %65'e düşürdü.
2005-2019	50	Zorunlu mevduat oranı tekrar azaltılarak %50'ye indirildi.
2019-2023	30-50	Batı Afrika (UEMOA) bölgesi için rezervlerin Fransa'da tutulması zorunluluğu kademeli olarak kaldırıldı. Orta Afrika (CEMAC) bölgesinde ise %50 seviyesi korunmaya devam etti.
2023 ve sonrası	0 (Batı Afrika-UEMOA) / 50 (Orta Afrika-CEMAC)	Batı Afrika ülkeleri (UEMOA) zorunlu rezerv sisteminden çıkarken, Orta Afrika ülkeleri (CEMAC) hâlâ rezervlerinin %50'sini Fransa'ya yatırıyor.

Taylor (2019) tarafından oluşturulan Tablo 2'de sunulan bulgular, CFA frangı bölgesinde parasal egemenlik sorununun biçimsel değil yapısal bir nitelik taşıdığını göstermektedir. 1945-1960 döneminde rezervlerin tamamının (%100) Fransız Hazine'sinde tutulması, çevre ekonomilerin döviz gelirleri üzerinde mutlak bir Fransız kontrolü sağlamıştır. Bağımsızlık sonrasında (1960-1973) bu uygulama sürmüştür; ülkeler politik bağımsızlık kazansalar da parasal egemenlik fiilen Fransa Merkez Bankası'nın gözetiminde kalmıştır. 1973 reformu ile oran %65'e düşürülmüş ancak Fransa rezerv yönetimi ve döviz kuru belirleme yetkilerini koruyarak denetimini sürdürmüştür. 2005'teki %50 düzenlemesi görünürde bir esneklik sunsa da sermaye akışlarının yönü ve faiz gelirleri hâlen Paris merkezli mekanizmalarca belirlenmiştir. 2019 sonrası dönemde UEMOA rezerv sisteminden çıkarken, CEMAC %50 oranında Fransa'ya bağlı kalmıştır. Bu durum parasal bağımlılığın azalmaktan ziyade biçim değiştirdiğini göstermektedir. Zorunlu mevduat oranlarındaki düşüşler yapısal bağımlılığı sona erdirmemiş, yalnızca kurumsal biçimini değiştirmiştir. Bu nedenle finansal bağımlılık ilişkileri salt ekonomik göstergelerle değil, tarihsel ve kurumsal bağlam içinde analiz edilmelidir.

CFA ve Fransız frangının Euro'ya sabitlenmesiyle, Fransa ve Batı ve Orta Afrika'daki siyasi ve ekonomik elitler arasındaki yeni-sömürgeci ittifak genişleyerek 60 yıldır varlığını sürdürmektedir. Bu düzen, Fransa ile Afrika'daki eski kolonileri arasındaki sıkı siyasi ve askerî bağların ekonomik ve parasal karşılığıdır. 1960'tan beri Fransız hükümetleri otoriter Afrika rejimlerine sürekli olarak hayati destek sağlamakta ve daha fazla özerklik arayan ilerici hükümetleri zayıflatmaktadır. "La Françafrique" olarak adlandırılan bu yapılar, neredeyse hiç değişime uğramadan varlığını sürdürmüştür. Élysée Sarayı'nda hangi liderin iktidarda olduğu bu durum üzerinde kayda değer bir etki yaratmamaktadır. Bu olgu, Fransız hükümetinin eski

kolonilerle ilişkilerdeki devamlılık politikasının olası nedenleri üzerine canlı tartışmalara yol açmış ve Fransa'nın Afrika'daki stratejik ve ekonomik çıkarlarını sürdürme çabalarının ardındaki gerekçelere dair çeşitli görüşlerin ortaya konulmasına zemin hazırlamıştır (Perez, 2023: 851).

Afrika ile Fransa ekonomileri arasındaki belirgin farklılıklar göz önüne alındığında, CFA francı bölgesinin para biriminin tarihi olarak Fransız francına ve günümüzde ise Euro'ya sabitlenmesi doğal bir durum değildir. Bu durumun CFA francı bölgesinin ekonomik kalkınması üzerinde doğrudan etkileri bulunmaktadır. Bu etkiler arasında hükümetlerin ihtiyaç duydukları dönemde likiditeye erişimin azalması, ihracatın olumsuz etkilenmesi, merkez bankalarının müdahale alanının daralması ve bu durumun yalnızca enflasyonla mücadeleye odaklanmalarına, dolayısıyla ekonomik kalkınmayı engellemelerine yol açması yer almaktadır. Ayrıca işletmeler ve haneler için yatırım sermayesinin kıtlığı ve yüksek faiz oranları ile karşılaşılması söz konusudur. Buna karşın Fransa için bu durumun yalnızca avantajları bulunmaktadır. Eski sömürgeci güç, CFA francı bölgesindeki ülkelerin ekonomileri üzerinde hâlâ etkin bir şekilde hakimiyet sürdürmektedir. Bu ülkeler ticaret fazlası elde ettiklerinde, döviz rezervleri Fransız bankalarında saklanmakta ve bu rezervler uluslararası finansal piyasalar için kullanılabilir hale gelmektedir. Fransız şirketleri, yerel piyasalara öncelikli erişim hakkına sahip olmakta, kaynakları kullanmakta ve çıkarmakta, döviz kuru dalgalanmalarından etkilenmeden karlarını serbestçe ülkelere geri göndermektedir. Bunun yanı sıra Fransa, CFA francı bölgesinde her zaman ve her yerde çıkarlarını savunmak adına siyasi ve ekonomik gösteriler düzenleyebilmektedir (Louati, 2022).

Bu yapısal bağımlılık mekanizmaları, bölge ülkelerinde toplumsal tabanlı bir ekonomik dönüşümün önünü tıkamakta; orta sınıfın gelişmesini engelleyerek kalkınmayı geniş halk kesimlerine yayacak sosyo-ekonomik dinamiklerin oluşmasını da sistematik biçimde sınırlamaktadır. Batı ve Orta Afrika'da orta sınıfın yokluğu, ekonomik kalkınmanın kırılğan ve dışa bağımlı kalmasının başlıca nedenlerinden biridir. Fransa'nın kolonyal dönemde kurduğu ekonomik yapılar ve bağımsızlık sonrası yerel elitlerle sürdürdüğü iş birlikleri, geniş tabanlı bir orta sınıfın gelişimini sistematik olarak engellemiştir (Melber, 2022: 207). Bu durum çalışmanın kuramsal bölümünde de atıf yapılan Galtung'un merkez-çevre yaklaşımındaki merkezin merkezi ve çevrenin merkezi arasındaki uyumu doğrular şekilde işlemektedir. Bu ilişki biçimi, kaynakların dar bir zümreye aktarılmasına, tüketici talebinin zayıf kalmasına ve girişimcilik ekosisteminin oluşmamasına yol açmakta, orta sınıfın eksikliği beşerî sermaye ve altyapı yatırımlarını sınırlayarak kalkınma sürecini sürdürülemez hale getirmektedir (Birdsall, 2010: 15).

Sonuç ve Tartışma

Bu çalışma, bağımlılık kuramını merkeze alarak Fransa'nın eski sömürgeleri olan Batı ve Orta Afrika ülkeleriyle olan ilişkisini analiz eden bir çerçeve sunmaktadır. Çalışmada, finansal yapılar ve kurumsal mekanizmalar aracılığıyla Fransa ile bu ülkeler arasında ortaya çıkan asimetrik güç ilişkileri, tarihsel ve kurumsal bağlarıyla ele alınmakta; bu ilişkilerin güncel finansal düzenlemeler içindeki işleyiş biçimleri tartışılmaktadır. CFA francının Fransız francına sabitlenmesi ve Fransız Merkez Bankası tarafından yönetilmesi, bu ülkelerin kendi parasal egemenliklerini kullanmalarını engellemekte ve ekonomik kalkınma yollarını dışsal kısıtlamalara bağlı hale getirmektedir. Bu nedenle çalışmada ele alınan bağımlılık ilişkisi, yalnızca geçmişin pasif bir yansıması değil; günümüzde finansal küreselleşmenin araçlarıyla daha karmaşık ve kurumsal bir baskı mekanizmasına dönüşen bir süreç olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda çalışmanın temel bulguları, CFA francı sisteminin sömürgecilikten yeni-sömürgeciliğe uzanan tarihsel sürekliliği gözler önüne sermektedir. Rezerv zorunluluğu oranlarındaki kademeli düşüşler biçimsel bir bağımsızlaşma izlenimi

yaratmakla birlikte, Fransa'nın parasal sistem üzerindeki yapısal kontrolünü ortadan kaldırmamıştır. Finansal bağımlılık, sadece rezerv oranlarıyla değil; döviz kuru sabitlemesi, işletme hesabı mekanizması ve Fransa Hazine'sinin gözetiminde süren sermaye akışı kanallarıyla yeniden üretilmiştir. Bu durum bağımlılık kuramının öne sürdüğü merkez-çevre ilişkilerinin çağdaş biçimlerini açıklamak açısından önemli bir örnek teşkil etmektedir.

Mevcut literatürde CFA frangı sistemi üzerine yapılan çalışmalar genel olarak iki ana eksende şekillenmektedir. Birinci yaklaşım, sistemi parasal istikrar ve düşük enflasyon sağlayan teknik bir düzenleme olarak değerlendirmekte ve makroekonomik performans göstergeleri üzerinden analiz etmektedir (Fielding & Shields, 2001; Chenea & Aziseh, 2024). Bu perspektif, sabit kur rejiminin fiyat istikrarı ve mali disiplin açısından sağladığı avantajlara vurgu yapmaktadır. İkinci yaklaşım ise CFA sistemini post-kolonyal bağımlılık ilişkileri çerçevesinde ele almakta ve rezerv mekanizması, kur sabitlemesi ve kurumsal temsil yapısı üzerinden yapısal egemenlik sorunlarına dikkat çekmektedir (Pigeaud & Sylla, 2020; Koddenbrock & Sylla, 2019). Bu çalışma, ikinci yaklaşım ile paralel bir eleştirel çizgide konumlanmakla birlikte, literatürde çoğunlukla ayrı ayrı ele alınan tarihsel süreklilik, finansal küreselleşme ve parasal egemenlik tartışmalarını tek bir kavramsal bütünlük içinde birleştirmesi bakımından ayrılmaktadır. Böylece CFA frangı sistemi yalnızca makroekonomik performans göstergeleri üzerinden değil; bağımlılık kuramının merkez-çevre analizi bağlamında, finansal küreselleşmenin güncel araçlarıyla yeniden üretilen bir yapısal bağımlılık mekanizması olarak değerlendirilmektedir. Bu konumlandırma, çalışmayı teknik-iktisadi analizlerle eleştirel siyasal ekonomi perspektifi arasındaki literatür ayrımında açık biçimde ikinci kategoriye yerleştirmektedir.

Fransa'nın özellikle finansal ve parasal mekanizmalar aracılığıyla sürdürdüğü etkiler, bağımlılık kuramının merkez-çevre ilişkileri kavramını somutlaştırmakta ve post-kolonyal dönemde dahi devam eden yeni-sömürgeci ilişki biçimlerine işaret etmektedir. CFA frangı sistemi, temelde teknik istikrar sağlayan bir yapı gibi sunulsa da gerçekte bu ülkelerde ekonomik bağımsızlığı sınırlandıran ve küresel iş bölümündeki eşitsizlikleri derinleştiren bir kontrol mekanizması olarak işlev görmektedir. Bu çerçevede çalışma, siyasal bağımsızlığın tek başına yeterli olmadığını, ekonomik ve parasal bağımsızlığın da sağlanmadığı sürece gerçek anlamda özgürlüğün mümkün olmayacağını vurgulamaktadır.

Bağımlılık kuramının sunduğu perspektif, Batı ve Orta Afrika ülkelerinin az gelişmişliğinin esasen içsel dinamiklerden değil, dışsal bağımlılık ilişkilerinden kaynaklandığını öne sürmektedir. Fransa'nın bu bölgelerle olan ekonomik ilişkileri, tarihsel süreklilik içinde yeniden yapılandırılmış ve bağımlılık ilişkileri finansal araçlar üzerinden daha esnek ama daha derinleşmiş bir şekilde sürdürülmüştür. Bu durum söz konusu ülkelerin kendi iç dinamiklerine dayalı kalkınma politikaları üretmelerini zorlaştırmakta ve onları sürekli olarak Fransa'nın ekonomik çıkarları doğrultusunda şekillenen bir kalıba sokmaktadır. Sermaye birikimi süreci, bölgesel kalkınmayı destekleyecek biçimde değil; aksine, Fransa'nın ekonomik ve politik nüfuzunu güçlendirecek biçimde işleyen bir düzeneğe dönüşmektedir.

Bu yapı, bağımlılık kuramının merkez ve çevre arasındaki ilişkileri açıklarken vurguladığı temel dinamiklerden biridir. CFA frangı sisteminde Fransa'nın mali ve parasal politikalar üzerinde sağladığı kontrol, bölgedeki ülkelerin ekonomik kalkınma olanaklarını sınırlamakta ve sermaye birikim süreci, çevre ülkelerde değil, merkez ülke olan Fransa'da yoğunlaşmakta olup Fransa'nın ekonomik ve siyasi üstünlüğünü sürdüren bir bağımlılık mekanizmasına işaret etmektedir. Çalışmanın ortaya koyduğu bu tespitler hem akademik literatürde hem de uluslararası siyasal tartışmalarda yer edinmektedir. 'La Françafrique' olarak bilinen bu yapı bağımsızlık sonrası Afrika ülkelerinin ekonomik gelişme süreçlerini Fransa'nın müdahaleleriyle şekillendirmekte ve bu müdahaleler küresel kapitalist sistemin eşitsizliklerini yeniden üretmektedir. Günümüzde sıkça dile getirilen yeni-sömürgecilik tartışmaları da

bağımlılık ilişkilerinin sadece ekonomik değil, aynı zamanda siyasi ve kültürel boyutlarda da kurumsallaştığını göstermektedir.

Bu çalışma, bağımlılık kuramının günümüz finansal küreselleşme bağlamında yeniden değerlendirilmesine katkı sunmaktadır. Elde edilen bulgular, bağımlılık ilişkilerinin yalnızca ticaret ve sermaye hareketleri üzerinden değil; para politikası rejimleri, rezerv mekanizmaları ve kurumsal yönetim yapıları aracılığıyla da yeniden üretilebildiğini göstermektedir. Bu yönüyle CFA frangı sistemi, merkez-çevre ilişkilerinin çağdaş finansal mimari içinde kurumsallaşmış bir örneğini sunmakta ve bağımlılık kuramının açıklayıcılığını parasal egemenlik tartışmaları üzerinden genişletmektedir. Çalışmanın ortaya koyduğu bulgular, parasal egemenlik meselesinin teknik bir makroekonomik tercih olmaktan ziyade egemenlik ve kalkınma stratejileriyle doğrudan ilişkili olduğunu göstermektedir. Rezerv zorunluluğu, sabit kur rejimi ve karar alma süreçlerindeki dışsal denetim mekanizmaları, Batı ve Orta Afrika ülkelerinin mali özerklik alanını daraltmaktadır. Bu bağlamda bölgesel para reformları, alternatif para birimi arayışları ve merkez bankası yönetim reformları, yalnızca ekonomik istikrar amacıyla değil; yapısal bağımlılığın azaltılması perspektifiyle değerlendirilmelidir.

Sonuç olarak Fransa'nın Afrika üzerindeki etkisi tarihsel bir sömürgecilik mirasının yanı sıra yapısal bağımlılık ilişkileri yoluyla sürdürülen ve günümüz finansal araçlarıyla desteklenen bir hegemonya biçimidir. Bu nedenle bölge ülkelerinin siyasal özgürlüklerinin yanında ekonomik ve finansal bağımsızlıklarını da tesis etmeleri zorunludur. Aksi halde merkez-çevre ilişkileri etrafında kurulan bu bağımlılık yapısı, Afrika ülkelerinin kalkınma çabalarını dışsal müdahalelerle sürekli olarak yeniden üretecek ve bağımsızlık iddialarını sınırlı bir alana sıkıştıracaktır. Bu noktada çalışmanın bir diğer katkısı, bağımlılık kuramını güncel finansal bağımlılık ilişkileri bağlamında yeniden tartışmaya açmasıdır. Fransa'nın parasal egemenlik üzerindeki etkisi, post-kolonyal dönemde dahi süregelen yapısal eşitsizliklerin sürekliliğini göstermektedir. Gelecek araştırmalarda Afrika ülkelerinin Eco projesi örneğinde olduğu gibi alternatif para birimi arayışları (Ntongho, 2024), yeni aktörlerin bölgesel etkileri ve bölgesel finansal entegrasyon politikaları, bağımlılık kuramının günümüzdeki açıklayıcılığını sınamak açısından verimli bir alan sunacaktır.

Yazar katkı oranı

Bu çalışmanın tüm süreçleri (tasarım, veri toplama, analiz, yazım ve düzenleme) Bilal Alper T. ve Sercan Y. tarafından eşit olarak gerçekleştirilmiştir.

Etik kurul onayı

Hazırlanan çalışmada etik kurul izni alınmasına gerek yoktur.

Çıkar çatışması beyanı

Hazırlanan çalışmada herhangi bir kişi/kurum ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Makale Süreç Geçmişi

Makale Geliş Tarihi: 27.10.2025

Makale Kabul Tarihi: 23.02.2026

Extended Abstract

In this study, France's relationship with the former colonies in West and Central Africa is discussed within the context of dependency theory, and the financial dependency mechanism established by the French Central Bank (Banque de France) in this region through the CFA franc is examined. The main argument of the study is that the financial system established

through the French Central Bank in the West and Central African countries after the decolonization not only reproduced colonial relations but also built a deepened and institutionalized neo-colonialist structure. In this context, the article analyses how France maintains its economic influence in the region through financial instruments and how this process reproduces underdevelopment, with the conceptual framework provided by dependency theory.

The study consists of three main sections. The first section establishes a theoretical framework by discussing the concepts of dependency theory, underdevelopment, financial globalization and financial dependency. The second section examines France's colonial past and the decolonization process in Africa within a historical context, examining the transformation of relations with former colonies in the post-independence period. The third and final section analyses the structural pressure and control mechanisms established by the Bank of France over West and Central African countries through the CFA franc system.

Theoretical framework of the study is based on the fundamental hypotheses of dependency theory, which originated in Latin America. Dependency theory argues that the underdevelopment of peripheral countries within the global capitalist system is perpetuated through their historical and structural dependency on core countries. In this context, the failure of peripheral countries to develop is explained not so much by their internal dynamics as by the unequal division of labor in the world economy and the shaping of this division of labor in line with the interests of core countries. In the study it is considered that the underdevelopment is not merely as lack of development but as structural condition resulting from the dependency to core countries. In this context, financial dependency is defined as a state of loss of sovereignty and vulnerability shaped by the structural dependence of periphery countries on external financial institutions, reserve currencies, and core countries. With the process of financial globalization, this relationship of dependence has become more institutionalized, and inequalities between core and periphery have been reproduced through more complex financial mechanisms.

France entered West and Central Africa as early as the 17th century through slave trade, and from the late 19th century onward, it established a vast colonial empire. It transformed the economic, political, and cultural structures of these regions to suit its own interests. The direct rule model, economic exploitation, and assimilation policies based on language and culture implemented during the colonial era consolidated France's dominance in these regions. With World War I, the French empire came to be known as "usurer imperial." French financial capital became independent of productive capital, leading to the emergence of monopolistic organizations. Thus, the French empire transformed from direct plunder and territorial control to a system based on the export of financial capital. World War II marked a significant turning point in France's colonial policy. After the war France lost absolute control of its colonies and transitioned to a flexible policy of granting autonomy to its former colonies. With this policy shift, the administrative structure established in the colonial territories was renamed the French Union (1947) and then French Community (1958). This policy, which aimed to reunite the French 'empire', was defined by Charles de Gaulle as "La Françafrique". But because of shifting global power balances and the rise of local independence movements, France was forced to grant formal independence to its colonies in the 1960s. However, this decolonization process proceeded largely in a controlled manner, and France established mechanisms to maintain economic, military, and diplomatic relations with its former colonies. In this context, the decolonization process can be interpreted not as a complete rupture, but rather as a transformation in which relations of dependency shifted.

One of France's most important tools for maintaining these neo-colonial relations is the CFA franc system. The CFA franc is the official currency of 14 countries in West and Central Africa

and is guaranteed by the French Central Bank. While this system is defended on technical grounds such as stability and low inflation, in practice, this structure significantly limits the sovereignty of these countries over monetary policy and allows France direct intervention. Countries in the CFA region are required to hold a significant portion of their foreign exchange reserves at the Bank of France. This largely eliminates their monetary autonomy and prevents them from independently determining their economic development policies. Furthermore, the fixed exchange rate regime and the fixed exchange rate against the euro reduce the competitiveness of their exports and confine these countries to Franca-centric foreign trade and investment relationships. The Bank of France is at the heart of this structure's financial architecture, largely controlling fundamental decisions such as money supply, reserve management, and exchange rates. This means that, despite their formal independence, the economic fate of West and Central African countries is largely determined by France. Furthermore, through this mechanism, France maintains both its economic and political influence and derives indirect economic benefits from capital transfers from these countries.

This article argues that France's influence in Africa is not only a historical legacy of colonialism, but also a structural dependency relationship perpetuated today through financial instruments. The CFA franc system is the most concrete example of this structure, and the Bank of France, at its core, mask economic dominance with a technical rhetoric of 'stability' but functions as a pressure mechanism that hinders the development of peripheral countries. Dependency theory offers a powerful analytical framework for understanding this process. France's restructuring of its relationship with its former colonies through financial dependency demonstrates not only historical continuity but also development of new forms of colonialism. Therefore, alongside the political independence that emerges as a result of decolonization, it also requires the reconstruction of economic and monetary sovereignty. Otherwise, these countries' development efforts will be trapped in a vicious cycle shaped by external structures.

Kaynakça

- Alexandre, P. (1969). Francophonie: The French and Africa. *Journal of Contemporary History*, 4(1), 117-125. <https://doi.org/10.1177/002200946900400108>
- Allman, J. (2013). Between the Present and History: African Nationalism and Decolonization. J. Parker & R. Reid (Ed.), *The Oxford Handbook of Modern African History* (s. 224-240) içinde. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199572472.013.0012>
- Amin, S. (1974). *Accumulation on a world scale: A critique of the theory of underdevelopment* (B. Pearce, Trans.). New York, NY: Monthly Review Press.
- Banque de France. (2015). The CFA franc zone. https://publications.banque-france.fr/sites/default/files/medias/documents/816153_fiche-zone-franc.pdf (son erişim: 24.03.2025)
- Birdsall, N. (2010). *The (Indispensable) Middle Class in Developing Countries; or, the Rich and the Rest, Not the Poor and the Rest* (Working Paper No. 207). Center for Global Development.
- Canpolat, İ. (2004). *Gelişmekte Olan Ülkeler: Küresel Politik ve Ekonomik Çıkar İlişkilerindeki Konumları* (3. Baskı.). İstanbul: Aktüel Yayınları.
- Carr, E. H. (2016). *The twenty years' crisis, 1919-1939* (New preface by M. Cox). Palgrave Macmillan.

- Chafer, T. (2002). *The End of Empire in French West Africa France's Successful Decolonization?* Oxford & New York: Berg.
- Chenaa, A., & Aziseh, F. I. (2024). Monetary policy autonomy in the CFA Franc Zone: Comparative insights from Francophone and non-francophone African economies. *Journal of Economics, Management and Trade*, 30(12), 97-120. <https://doi.org/10.9734/jemt/2024/v30i121260>
- Chronopoulos, D. K., Wilson, J. O. S., & Yilmaz, M. H. (2023). Regulatory Oversight and Bank Risk. *Journal of Financial Stability*, 64, 101105.
- Claessens, S. (2003). *The International Financial Architecture: What is New(s)?* Amsterdam: Vossiuspers UvA.
- Cooper, F. (2005). *Colonialism in Question: Theory, Knowledge, History*. Los Angeles: University of California Press.
- Cox, R. W. (1981). Social forces, states and world orders: Beyond international relations theory. *Millennium: Journal of International Studies*, 10(2), 126-155. <https://doi.org/10.1177/03058298810100020501>
- Darwin, J. (1988). *Britain and Decolonisation: The Retreat from Empire in the Post-War World*. The Macmillan Press.
- Dos Santos, T. (1970). *The structure of dependence*. *American Economic Review*, 60(2), 231-236.
- Dos Santos, T. (1975). Bağımlılığın Yapısı. A. Aksoy (Ed.), *Az gelişmişlik ve Emperyalizm* (s. 37-50) içinde. İstanbul: Gözlem Yayınları.
- Eichengreen, B., Hausmann, R., & Panizza, U. (2005). The pain of original sin. In B. Eichengreen & R. Hausmann (Eds.), *Other people's money: Debt denomination and financial instability in emerging market economies*. University of Chicago Press.
- Fielding, D., & Shields, K. (2001). Modelling macroeconomic shocks in the CFA Franc Zone. *Journal of Development Economics*, 66(1), 199-223. [https://doi.org/10.1016/S0304-3878\(01\)00161-4](https://doi.org/10.1016/S0304-3878(01)00161-4)
- Fielding, D., Lee, K., & Shields, K. (2004). The Characteristics of Macroeconomic Chocks in the CFA franc Zone (Research Paper No. 2004/21). United Nations University World Institute for Development Economics Research (UNU-WIDER).
- Frank, A. G. (1967). *Capitalism and underdevelopment in Latin America: Historical studies of Chile and Brazil*. New York, NY: Monthly Review Press.
- Fratzscher, M., König, P. J., & Lambert, C. (2016). Credit Provision and Banking Stability after the Great Financial Crisis: The Role of Bank Regulation and the Quality of Governance. *Journal of International Money and Finance*, 66, 113-135.
- Funke, M., Schularick, M., & Trebesch, C. (2016). Going to Extremes: Politics After Financial Crises, 1870-2014. *European Economic Review*, 88, 227-260.
- Galtung, J. (2004). Emperyalizmin Yapısal Teorisi, *Uluslararası İlişkiler*, 1(2), 25-46.
- Ghender, F. (2016). Globalization and the Future of National State. *Journal of Humanistic and Social Studies*, 7(2), 173-178.
- Gibbs, T. (2024). A French Neo-colonialism? The Controversial Concept of Françafrique*. *The English Historical Review*, 139(596), 193-214. doi:10.1093/ehr/cead179

- Gill, S. (2003). *Power and resistance in the new world order* (2nd ed.). Palgrave Macmillan.
- Gorton, G.B. (2009). Slapped in the Face by the Invisible Hand: Banking and the Panic of 2007. *SSRN Working Paper* No. 1401882. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1401882>
- Harvey, D. (2003). *The New Imperialism*. Oxford University Press.
- Haufler, A. (2021). Regulatory and Bailout Decisions in a Banking Union. *Journal of Banking & Finance*, 133, 106300.
- Hobsbawm, E. (2013). *İmparatorluk çağı: 1875-1914* (5. baskı, Çev. Vedat Aslan). Dost Kitabevi Yayınları.
- Julien, C. A. (1950). From the French Empire to the French Union. *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)*, 26(4), 487-502. <https://doi.org/10.2307/2607143>
- Kim, O. (2024, Mart). The Beginning of the End for Africa's Last Colonial Currency? The Developmental Implications of the CFA franc. *Global Developments*. <https://www.global-developments.org/p/the-beginning-of-the-end-for-africas> Erişim Tarihi: 22.03.2025
- King, I. (2022, 18 Mart). True Sovereignty? The CFA Franc and French Influence in West and Central Africa. *Harvard International Review*. <https://hir.harvard.edu/true-sovereignty-the-cfa-franc-and-french-influence-in-west-and-central-africa> Erişim Tarihi: 09.12.2024.
- Kitchen, J. E. (2014). *Colonial Empires after the War/Decolonization*. In U. Daniel, P. Gatrell, O. Janz, H. Jones, J. D. Keene, A. Kramer, & B. Nasson (Eds.), *1914-1918 Online: International Encyclopedia of the First World War*. Freie Universität Berlin. <https://doi.org/10.15463/ie1418.10370>
- Koddenbrock, K. & Sylla, N. S. (2019). Towards a Political Economy of Monetary Dependency: The Case of the CFA franc in West Africa. *MaxPo Discussion Paper*, No. 19/2.
- Le Monde. (2022, November 26). *Giorgia Meloni's exaggerations about France's 'colonial currency'*. Le Monde. https://www.lemonde.fr/en/les-decodeurs/article/2022/11/26/giorgia-meloni-s-exaggerations-about-france-s-colonial-currency_6005693_8.html Erişim Tarihi: 05.08.2025.
- Levine, R. (2001). International Financial Liberalization and Economic Growth. *Review of International Economics*, 9(4), 688-702.
- Louati, Y. (2022). CFA Franc: The 'Colonial Currency' Keeping 14 African Nations on a Leash. <https://www.trtworld.com/opinion/cfa-franc-the-colonial-currency-keeping-14-african-nations-on-a-leash-12781184> Erişim Tarihi: 09.12.2024.
- Love, J. L. (1990). The Origins of Dependency Analysis. *Journal of Latin American Studies*, 22(1-2), 143-168.
- Mann, G. (2009). What was the Indigénat? The "Empire of Law" in French West Africa, *Journal of African History*, (50/3), 331-353. <https://doi.org/10.1017/S0021853709990090>
- McNamara, F. T. (1989). *France in Black Africa*. Washington D.C.: National Defense University.
- Melber, H. (2022). Africa's Middle Classes. *Africa Spectrum*, 57(2), 204-219. <https://doi.org/10.1177/00020397221089352>
- Mian, A., & Sufi, A. (2009). "The Consequences of Mortgage Credit Expansion: Evidence from the U.S. Mortgage Default Crisis." *The Quarterly Journal of Economics*, 124(4), 1449-1496.

- Mosley, L. (2003). *Global Capital and National Governments*. Cambridge University Press.
- Musthaq, F. (2021). Dependency in a Financialised Global Economy. *Review of African Political Economy*, 48(167), 15-31.
- Nana, C. N. (2024). Currency Relations between the Global South and the Global North: The Case of the CFA France. *Beijing Law Review*, 15(01), 35-53. doi:10.4236/blr.2024.151002
- Newbury, C. W. & Kanya-Forstner, A. S. (1969). French Policy and the Origins of the Scramble for West Africa. *The Journal of African History*, 10(2), 253-276. <https://doi.org/10.1017/S0021853700009518>
- Ntongho, R. A. (2024). Why institutions matter for Eco currency. *The African Review*, 51(5), 564-582. <https://doi.org/10.1163/1821889X-bja10119>
- Obstfeld, M., & Rogoff, K. (2010). Global imbalances and the financial crisis: Products of common causes. In R. Glick & M. M. Spiegel (Eds.), *The global financial crisis* (pp. 131-172). Federal Reserve Bank of San Francisco.
- Perez, F. (2022). *Three Essays on the Political Economy of the Cfa Franc*. (Doktora Tezi). University of Massachusetts Amherst.
- Perez, F. (2023). An enduring neocolonial alliance: A history of the CFA franc. *American Journal of Economics and Sociology*, 81(5). <https://doi.org/10.1111/ajes.12485>
- Perkins, K. J. (2014). *A history of modern Tunisia*. Cambridge University Press.
- Pigeaud, F., & Sylla, N. S. (2020). *Africa's last colonial currency: The CFA franc story* (T. Fazi, Trans.). Pluto Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctv1g6q8w3>
- Piketty, T. (2014). *Capital in the Twenty-First Century*. Harvard University Press.
- Prasad, E. S., Rogoff, K., Wei, S. J. & Kose, M. A. (2007). Financial Globalization, Growth and Volatility in Developing Countries. A. Harrison (Ed.), *Globalization and Poverty* (s. 457-516) içinde. University of Chicago Press.
- Prebisch, R. (1963). Latin Amerika'nın İktisadi Kalkınması ve Belli Başlı Sorunları. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 18(1), 103-142.
- Quartz (2019). How the France-backed African CFA franc works as an enabler and barrier to development. Quartz https://qz.com/africa/1763066/how-the-france-backed-african-cfa-franc-works?utm_source Erişim Tarihi: 05.08.2025.
- Radio France Internationale (RFI). (2024). *Senegal's PM Sonko questions future of French military presence in Dakar*. RFI. https://www.rfi.fr/en/africa/20240517-senegal-s-pm-sonko-questions-future-of-french-military-presence-in-dakar?utm_source Erişim Tarihi: 05.08.2025.
- Reuters. (2019). *Italy's Di Maio repeats attack on French policies in Africa*. Reuters. <https://www.reuters.com/article/us-france-italy-dimaio/italys-di-maio-repeats-attack-on-french-policies-in-africa-idUSKCN1PF1YG> Erişim Tarihi: 05.08.2025.
- Reuters. (2024). *Senegal opposition leader backs off promise to create national currency*. Reuters. https://www.reuters.com/world/africa/senegal-opposition-leader-backs-off-promise-create-national-currency-2024-03-15/?utm_source Erişim Tarihi: 05.08.2025.
- Robinson, R., Gallagher, J., & Denny, A. (1963). *Africa and the Victorians: The official mind of imperialism*. Macmillan.

- Rodney, W. (2011). *How Europe underdeveloped Africa*. Black Classic Press. (Original work published 1972).
- Rostow, W. W. (1959). The Stages of Economic Growth. *The Economic History Review*, 12(1), 1-16.
- Sachs, J. D. (2005). *The End of Poverty: Economic Possibilities for Our Time*. Penguin Press.
- Savran, S. (2008). *Kod Adı Küreselleşme: 21. Yüzyılda Emperyalizm*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Schmukler, S. L. (2003). *Financial Globalization: Gain and Pain for Developing Countries*. Washington D.C.: World Bank.
- Sen, A. (1999). *Development as Freedom*. Oxford University Press.
- Sharkey, H. J. (2013). African Colonial States. J. Parker & R. Reid (Ed.), *The Oxford Handbook of Modern African History* (s. 151-170) içinde. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/OXFORDHDB/9780199572472.013.0008>
- Simionov, L. M. & Pascariu, G. C. (2017). The EU and Russia Shifting Away from the Economic Logic of Interdependence - an Explanation through the Complex Interdependence Theory. *European Integration Studies*, 11, 120- 137.
- Steger, M. B. (2024). *Globalization in the 21st Century*. Lanham: Rowman & Littlefield.
- Suret-Canale, J. (1971). *French colonialism in tropical Africa, 1900-1945* (T. Gottheiner, Trans.). C. Hurst & Co.
- Taylor, I. (2019). France à fric: The CFA zone in Africa and neocolonialism. *Third World Quarterly*, 40(6), 1064-1088. <https://doi.org/10.1080/01436597.2019.1585183>
- Todaro, M. P., & Smith, S. C. (2020). *Economic Development* (13th ed.). Pearson.
- UN Trade and Development (2019). How Dependence on External Development Finance is Affecting Fiscal Policies. *The Least Developed Countries Report 2019*. Switzerland
- Viotti, P. R. & Kauppi, M. V. (2010). *International Relations Theory* (Dördüncü Baskı). London: Pearson.
- Wallerstein, I. (1974). Dependence in an Interdependent World: The Limited Possibilities of Transformation within the Capitalist World Economy. *African Studies Review*, 17(1), 1-26.
- Williams, R. (2015). *Keywords: A Vocabulary of Culture and Society*. Oxford and New York: Oxford University Press.
- Woods, N. (2022). Order, Globalization, and Inequality in World Politics. A. Hurrell ve N. Woods (Ed.), *Inequality, Globalization, and World Politics* (s. 8-35) içinde. Oxford and New York: Oxford University Press.
- Zhang, C. & Poulin, M. (2023, 15 Kasım). CFA Franc System in Francophone Africa: A tool of French Financial Imperialism. <https://mronline.org/2023/11/15/cfa-franc-system-in-francophone-africa-a-tool-of-french-financial-imperialism> Erişim Tarihi: 09.12.2024.